

Κυριάκος Δ. Κεντρωτής

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

1. Γενικά στοιχεία

Η Βουλγαρία, συγκρινόμενη με τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες εκτός της Τουρκίας, συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό από το ενδιαφέρον που επιδεικνύει ο ελληνικός τύπος¹ για τα ζητήματα της βαλκανικής χερσονήσου. Το πιο βασικό χαρακτηριστικό της σχετικής με τη Βουλγαρία ειδησεογραφίας είναι η παράθεση ως επί το πλείστον αυτών μόνων των γεγονότων και λιγότερο ο σχολιασμός και η εξειδικευμένη αρθρογραφία. Ο κύριος όγκος των ειδήσεων και πληροφοριών για τη Βουλγαρία αφορά κυρίως θέματα που καλύπτουν την πολιτική και οικονομική κατάσταση της γειτονικής χώρας και συναρτώνται άμεσα με τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις.

Προσεγγίζοντας χρονικά τη σχετική με τη Βουλγαρία ειδησεογραφία στα πέντε χρόνια των αλλαγών στο βαλκανικό χώρο σχηματίζεται η εντύπωση μιας θεματικής ποικιλίας που εναλλάσσεται στο χρόνο και επηρεάζεται αναλόγως από τους εκάστοτε πολιτικοοικονομικούς συσχετισμούς. Συγκεκριμένα, το 1990 κυριάρχησαν στον ελληνικό τύπο περισσότερο οι ειδήσεις που συνδέονταν με τον πολιτικό και οικονομικό μετασχηματισμό της Βουλγαρίας. Το 1991 ήταν η χρονιά του πυρηνικού εργοστασίου στο Κοζλοντούι και γενικά της αρθρογραφίας για οικολογικά θέματα στα Βαλκάνια. Το 1992 και το 1993 οι ειδήσεις για τη Βουλγαρία καλύπτονταν από το βάρος των εξελίξεων στο μακεδονικό ζήτημα. Οι επόμενες δύο χρονιές, το 1994 και το 1995, χαρακτηρίζονται περισσότερο από ένα συνδυασμό των αναφερθέντων θεμάτων.

1. Η παρούσα μελέτη για την εικόνα της Βουλγαρίας στον ελληνικό τύπο, αν και δίνει περισσότερο βάρος στις εφημερίδες, περιλαμβάνει «απόσο και τα περιοδικά, καλύπτοντας την περίοδο 1990-1995. Βλ. μια ενδεικτική βιβλιογραφία για τη Βουλγαρία και τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις: R. Crampton, *Bulgaria*, World Bibliographical Series, Vol. 107, 1989· Z. Grigorova, *Balkanskata politika na sotsialisticheska Bulgariia 1944-1970*, Σόφια 1985· K.-D. Grothusen (ed.), *Bulgarien, Südosteuropa Handbuch*, Bd. VI, Göttingen 1990· K. Κεντρωτής, «Βουλγαρία» στο συλλογικό έργο Θ. Βερέμης, *ΒΑΛΚΑΝΙΑ. Από το διπολισμό στη νέα εποχή*, Εκδόσεις Γνώση σε συνεργασία με το ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα 1995², σ. 219-433· K. Kentrotis, «Die griechisch-bulgarischen Beziehungen nach dem Ende der Ära Zhivkov (1989-1992)», *Südosteuropa* 7/8, 1993, σ. 420-433· D. Pentzopoulos, *The Balkan exchange of Minorities and its impact upon Greece*, Paris 1962· B. Tönnies, «Bulgariens Griechenlandpolitik», *Südosteuropa* 7/8, 1984, σ. 417-428· Α. Τούντα-Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες (Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλκφώφ 1924-1925)*, Θεσσαλονίκη 1986 (ΙΜΧΑ 201).

σχετική πάντως προτεραιότητα θα δοθεί στην ελληνοβουλγαρική συνεργασία καθώς και στην επιστροφή των πρώην κομμουνιστών στην εξουσία.

Τα ελληνικά έντυπα, μη αποτελώντας εξαίρεση του γενικού κανόνα ως προς τις πηγές άντλησης των πληροφοριών σε παγκόσμιο επίπεδο, χρησιμοποιούν τους ακόλουθους τρόπους για τη συλλογή και παρουσίαση των ειδήσεων που αφορούν και συνθέτουν την εικόνα της Βουλγαρίας.

α) *Πηγές ειδήσεων*: Οι ειδήσεις για τη γειτονική χώρα προέρχονται καταρχήν από τα ελληνικά πρακτορεία ειδήσεων, δηλαδή το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΑΠΕ) και το Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΜΠΕ). Τη βασικότερη όμως πηγή των ειδήσεων συνιστούν τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, όπως είναι το *Reuters*, το *Associated Press*, το *France-Press* και το *Deutsche Presse Agentur*. Αρκετές, όμως, είναι εξίσου οι φορές που τα ελληνικά έντυπα καταφεύγουν στις ξένες εφημερίδες και τα περιοδικά διεθνούς κυκλοφορίας και αναγνωρισμένου κύρους. Μάλιστα, οι θεωρούμενες ως σοβαρές ελληνικές εφημερίδες επιδιώκουν την «αύξηση» του κύρους τους —εκτός από την ανάλυση με δικά τους άρθρα των εξελίξεων στη Βουλγαρία— με τη συστηματική αναδημοσίευση άρθρων για τη γειτονική χώρα από ξένα έντυπα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι κατά τακτά χρονικά διαστήματα αναδημοσιεύσεις από τους *Financial Times*², *International Herald Tribune*³, *Le Monde*⁴, *Independent*⁵, *New York Times*⁶, *Liberation*⁷, *Economist*⁸, *Guardian*⁹. Από την άλλη πλευρά, οι υπόλοιπες εφημερίδες παραμένουν κατά βάση στα τηλεγραφήματα ημεδαπής ή αλλοδαπής προέλευσης «παίζοντας»¹⁰ πολλές φορές με τους τίτλους των ειδήσεων που αφορούν τη Βουλγαρία. Δεν είναι λίγες, επίσης, οι περιπτώσεις που τα ελληνικά έντυπα μεταφέρουν με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τα δημοσιεύματα βουλγαρικών εντύπων για κάποια ζητήματα¹¹.

2. *Καθημερινή* 12.5.1991, 15.4.1992, 29.11.1992.

3. *Καθημερινή* 24.11.1991, 15.3.1992, 21.5.1995.

4. *Το Βήμα της Κυριακής* 20.6.1993, 11.9.1994.

5. *Το Βήμα της Κυριακής* 7.11.1993.

6. *Το Βήμα της Κυριακής* 8.8.1993.

7. *Καθημερινή* 1.2.1994.

8. *Καθημερινή* 10.1.1995.

9. *Καθημερινή* 13.5.1995.

10. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της εφημερίδας *Αυριανή* που στις 25.5.1994 σε θέμα για τη Βουλγαρία είχε ως τίτλο: *Θέμα βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα και στο κείμενο της ειδήσης δεν υπήρχε καμία λέξη για ό,τι προανήγγειλε ο τίτλος!*

11. *Ελληνικός Βορράς* 5.3.1995, *Η βουλγαρική μειονότητα στη Σερβία, έχοντας ως πηγή την εφημερίδα 24 Ωρες* *Αυριανή* 11.3.1995, *Εξασθενεί η επιρροή της Τουρκίας στους μωισοιλιμάνους της Βουλγαρίας, έχοντας ως πηγή την εφημερίδα 24 Ωρες* *Θεσσαλονίκη* 15.3.1995, *Ανεξίτητη μωφτία ζητούν οι Πομάκοι, έχοντας ως πηγές τις εφημερίδες Τρουντ και 168 Ωρες* *Μα-*

β) *Ανταποκρίσεις*: Το σύνολο σχεδόν των ελληνικών εφημερίδων¹² και περιοδικών δεν διαθέτει μόνιμο ανταποκριτή στη Βουλγαρία. Στην περίπτωση αυτή οι ανταποκρίσεις εμπίπτουν στην κατηγορία του έκτακτου απεσταλμένου ή κάποιου άλλου ανταποκριτή που ζει σε άλλη χώρα και αναφέρεται σε κάποιο ζήτημα που αφορά την υπό εξέταση χώρα. Για τη Βουλγαρία ακολουθείται από τα ελληνικά έντυπα ο δρόμος της έκτακτης ή ειδικής αποστολής και της έμμεσης πληροφόρησης.

γ) *Έκτακτοι απεσταλμένοι*: Αποστέλλονται συνήθως για να καλύψουν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα ένα γεγονός. Αφορμές για την αποστολή έκτακτων απεσταλμένων στη γειτονική χώρα έδωσαν μέχρι σήμερα η διεξαγωγή εκλογών, η συνέντευξη με κάποιο σημαντικό πολιτικό πρόσωπο (κυρίως στα πλαίσια επικείμενης επίσημης επίσκεψης) και το ζήτημα του πυρηνικού εργοστασίου του Κοζλόβου.

δ) *Οδοιπορικά-Αφιερώματα / Ένθετα*: Ο τρόπος αυτός δημοσιογραφικής κάλυψης είναι αρκετά διαδεδομένος στα ελληνικά έντυπα. Συνδυάζει το στοιχείο του εντυπωσιασμού με την επιτόπια έρευνα και το γεγονός ότι το κόστος είναι πολύ λιγότερο απ' ό,τι απαιτείται για τη συντήρηση ενός μόνιμου ανταποκριτή σε μια χώρα. Τα οδοιπορικά-αφιερώματα για τη Βουλγαρία διακρίνονται σ' εκείνα που ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με τη γενική κατάσταση της χώρας σε διάφορους τομείς και σε κάποια άλλα που είναι περισσότερο ελληνοκεντρικά, ασχολούνται δηλαδή με την ελληνική οικονομική διεύθυνση, μειονοτικά ζητήματα κ.ά. ή που είναι συνδυασμός των δύο συνισταμένων. Στην πρώτη κατηγορία στο διάστημα 1990-1995 εντάσσονται τα οδοιπορικά των εφημερίδων *Τα Νέα* (Γ. Ε. Διακογιάννης, 27-28.8.1990), *Ελευθεροτυπία* (Κ. Μυστακίδου, 27.7.1992, 8.8.1992), *Καθημερινή* (Σ. Λυγερός, 5.3.1995) και του εβδομαδιαίου περιοδικού *Οικονομικός Ταχυδρόμος* (Ρ. Φακιολάς, 25.10.1990). Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσεται το οδοιπορικό της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* (Σ. Σολταρίδης, 5-8.1.1993) για τον Ελληνισμό της Βουλγαρίας.

Τα ειδικά ένθετα για τη Βουλγαρία προέρχονται κυρίως από έντυπα οικονομικού περιεχομένου και απευθύνονται στις ελληνικές επιχειρήσεις και τους ενδιαφερόμενους οικονομικούς παράγοντες που αναζητούν τις ευκαιρίες και τη γνώση για να επενδύσουν στη γειτονική χώρα. Ειδικότερα, η οικονο-

κεδονία 7.6.1995, *Χιλιάδες Πομάκοι μεταναστεύουν από τη Βουλγαρία στην Τουρκία*, έχοντας ως πηγή την εφημερίδα *24 Ωρες* Μακεδονία 28.12.1995, *Το καθεστώς Ζίβκοφ νοσταλγούν οι Βούλγαροι*, έχοντας ως πηγή την εφημερίδα *168 Ωρες* Μακεδονία 31.12.1995, *Δυσμενείς οι προβλέψεις για επανεκλογή του Βούλγαρου Προέδρου*, έχοντας ως πηγή την εφημερίδα *168 Ωρες*.

12. Η εφημερίδα *Καθημερινή* διατηρούσε μέχρι τα τέλη του 1993 μόνιμο ανταποκριτή στη Σόφια.

μική εφημερίδα *Ναυτεμπορική* έχει ξεκινήσει από το 1993 την έκδοση ετήσιων αφιερωμάτων για τη Βουλγαρία. Μέχρι σήμερα έχει εκδόσει σε συνεργασία με την Ιονική Τράπεζα τα ειδικά ένθετα-αφιέρωματα «Επιχειρηματικός οδηγός Βουλγαρίας» για τα έτη 1993, 1994 και 1995¹³ καθώς επίσης και το ειδικό αφιέρωμα «Βουλγαρία» (Απρίλιος 1995).

Οι επαναστατικές αλλαγές στο βαλκανικό χώρο μετά το 1990 είχαν άμεσο αντίκτυπο και στις ελληνικές εφημερίδες αναφορικά με την πληροφόρηση του αναγνωστικού τους κοινού για τα βαλκανικά θέματα. Η προηγηθείσα μάλιστα άνθηση των οικονομικών εντύπων προς τα τέλη της δεκαετίας του '80 διευκόλυνε ακόμα περισσότερο την υποδοχή κι επεξεργασία των νέων πολιτικοοικονομικών δεδομένων στα Βαλκάνια. Ορισμένες ελληνικές εφημερίδες προχώρησαν σταδιακά στην παρουσίαση των βαλκανικών θεμάτων σε ιδιαίτερη σελίδα τους¹⁴. Η οικονομική, μάλιστα, διείσδυση των Ελλήνων επιχειρηματιών στο χώρο του τύπου έδωσε το έναυσμα για το άνοιγμα των ελληνικών εντύπων στα ξεχασμένα γειτονικά Βαλκάνια και τα προβλήματά τους. Οι ειδήσεις για τη Βουλγαρία, χώρα άμεσης προτεραιότητας για τις ελληνικές επενδύσεις, κατέλαβαν από την πρώτη κιόλας στιγμή των αλλαγών στη βαλκανική χερσόνησο την πρώτη θέση στην εκδήλωση του σχετικού ενδιαφέροντος. Οι εξελίξεις θα συμβάλουν κατά πολύ και στην εμφάνιση ακόμα περισσότερων και με ποιότητα οικονομικών εντύπων, γεγονός που θα ανοίξει το δρόμο για την αναβάθμιση των παρεχόμενων πληροφοριών για τη Βουλγαρία και τα Βαλκάνια. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο το γεγονός ότι από το 1994 εκδίδεται στην Αθήνα ειδική αγγλόφωνη εφημερίδα για το βαλκανικό και τον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης καθώς και για το χώρο της Ευρασίας, η *New Europe* (μέχρι τα τέλη Ιουλίου 1995 η εφημερίδα έφερε την ονομασία *Balkan News*), συνιστώντας μοναδική μέχρι σήμερα στο είδος της εφημερίδα τόσο στα Βαλκάνια όσο και τη Δ. Ευρώπη.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις εφημερίδες και τα περιοδικά¹⁵ της

13. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στην έκδοση «Επιχειρηματικός οδηγός Βουλγαρίας» του έτους 1995 (σύνταξη-ανάλυση: Β. Καραφωτάκης). Αποτελεί την καλύτερη προσπάθεια στο διάστημα 1990-1995 που παρουσιάστηκε από ελληνική εφημερίδα, αποδίδοντας την εικόνα της Βουλγαρίας στον πολιτικό και ιδιαιτέρως οικονομικό τομέα.

14. Στα τέλη του 1995 ιδιαίτερη σελίδα για τα Βαλκάνια είχαν οι ακόλουθες εφημερίδες: *Καθημερινή* (οικονομικό ένθετο), *Επενδυτής*, *Εξπρές*, *Ημερησία* και *Ναυτεμπορική*.

15. Το περιοδικό *Επιχειρείν* —ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 1993 και μετά από 23 τεύχη ανέστειλε την έκδοσή του το Μάρτιο του 1995— αποτέλεσε μια πολύ σημαντική προσπάθεια στο χώρο της Βόρειας Ελλάδας για τη γνωριμία, κυρίως των Ελλήνων επιχειρηματιών, με τη βουλγαρική και βαλκανική ενδοχώρα. Προσφέροντας γενικές και εξειδικευμένες πληροφορίες για το βαλκανικό χώρο αποσκοπούσε να φέρει ακόμα πιο κοντά στον Έλληνα αναγνώστη και επιχειρηματία τις ιδιαιτερότητες του βαλκανικού περιγύρου.

Θεσσαλονίκης· με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι τα αθηναϊκά έντυπα παρουσιάζουν ειδήσεις για τη Βουλγαρία. Οι τρεις μεγάλες εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, οι δύο καθημερινές *Μακεδονία* και *Θεσσαλονίκη*¹⁶ καθώς και ο εβδομαδιαίος *Ελληνικός Βορράς* σε συνδυασμό με την εκδιδόμενη από το 1994 στην ίδια πόλη ημερήσια εφημερίδα *Borus*, ανέκαθεν έδιναν προτεραιότητα στις ειδήσεις από το βαλκανικό χώρο. Από αυτά τα έντυπα του βορειοελλαδικού χώρου προβάλλονται πάντοτε οι μεγάλες και μικρές ειδήσεις που αφορούν τη Βουλγαρία, οι δηλώσεις κυβερνητικών και κρατικών αξιωματούχων καθώς επίσης και οι επισκέψεις κυβερνητικών παραγόντων των δύο χωρών. Συγκεκριμένη αναφορά πρέπει να γίνει, επίσης, στο δίγλωσσο (στην ελληνική και αγγλική γλώσσα) τριμηνιαίο περιοδικό *Balkan Review* —μια πρωτοβουλία του Βαλκανικού Κέντρου Τύπου στη Θεσσαλονίκη— που με την υποστήριξη του διασυνοριακού κοινοτικού προγράμματος INTERREG παρέχει τη δυνατότητα σε δημοσιογράφους και αναλυτές από την Ελλάδα, τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες αλλά και από άλλες χώρες της Ευρώπης να πληροφορηθούν τους αποδέκτες τους για κάθε ζήτημα που σχετίζεται με βαλκανικά θέματα.

Στις ελάχιστες των περιπτώσεων όπου τα κείμενα με τις ειδήσεις και τα σχόλια για τη Βουλγαρία συνοδεύονται από φωτογραφικό υλικό, αυτό έχει να κάνει, ως επί το πλείστον, είτε με φωτογραφίες των πρωταγωνιστών της πολιτικής και οικονομικής ζωής της γειτονικής χώρας είτε με μια γενικότερη εικόνα φτώχειας και μιζερίας¹⁷. Φωτογραφίες δημοσιεύονται κατά κύριο λόγο στις περιπτώσεις των οδοπορικών-αφιερωμάτων και των ειδικών ενθέτων. Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται είτε από το αρχείο του εντύπου (πολλές φορές έχει τραβηχθεί επί κομμουνιστικής¹⁸ περιόδου) είτε είναι το αποτέλεσμα από τη συγκεκριμένη έρευνα είτε, τέλος, προέρχεται από διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία¹⁹.

16. Η *Θεσσαλονίκη* ξεκίνησε από τις 16 Ιουνίου 1992 μια αξιόλογη προσπάθεια, που όμως σταμάτησε σύντομα, να παρουσιάζει σε μία σελίδα της τις απόψεις του βουλγαρικού τύπου για διάφορα θέματα.

17. *Επενδυτής* 20-21.5.1995· *Το Βήμα της Κυριακής* 29.1.1995. Δεν λείπουν και οι φωτογραφίες από κομματικές συγκεντρώσεις, όπου απεικονίζονται αλαλάζοντες Βούλγαροι με συγκεκριμένα εξωτερικά και ενδυματολογικά στοιχεία που τους κατατάσσουν στις χαμηλόμισθες εισοδηματικές τάξεις.

18. *Καθημερινή* 7.5.1995· *Απογευματινή* 2.7.1995.

19. Είναι χαρακτηριστική η φωτογραφία που αναδημοσιεύει στις 23.11.1995 η εφημερίδα *Καθημερινή* από το Πρακτορείο *Reuters* με αφορμή την επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου στη Βουλγαρία. Η συγκεκριμένη φωτογραφία από την επίσκεψη του Έλληνα Προέδρου στη Φιλιππούπολη συνοδεύεται από υπότιτλο που, καθώς φαίνεται, μεταφέρθηκε αυτούσιος στα ελληνικά, αφού γίνεται λόγος για την πόλη Πλόντιφ, ενώ στην ίδια εφημερίδα, σε άλλο σημείο, αλλά και στο σύνολο όλων των ελληνικών εφημερίδων η πόλη

2. Ειδικές θεματικές ενότητες

2.1. Πολιτικός βίος

Τα ελληνικά έντυπα δεν δίνουν μεγάλη αξία στην κάλυψη των εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων στη Βουλγαρία. Συνήθως οι πολιτικές ειδήσεις για τη Βουλγαρία περνούν στις ελληνικές εφημερίδες με ελάχιστες γραμμές και χωρίς σχεδόν κανένα σχόλιο. Εκείνο που φαίνεται να ενδιαφέρει περισσότερο το σύνολο του ελληνικού τύπου είναι τα ίδια τα πρόσωπα της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής και οι μεταξύ τους συγκρούσεις.

Η πρώτη άμεση εντύπωση που αποκομίζει ο αναγνώστης των ελληνικών εντύπων συνδέεται με μια σαφώς αρνητική εικόνα έναντι του Προέδρου της Βουλγαρίας Ζέλιου Ζέλεφ. Αυτό οφείλεται κυρίως στη στάση του στο μακεδονικό ζήτημα, γεγονός που έχει άμεσες επιπτώσεις και στη γενικότερη εικόνα του και δραστηριότητα. Ιδιαίτερως η εβδομαδιαία εφημερίδα *Το Ποντίκι* έχει «μονίμως στο στόχαστρο» τον Πρόεδρο Ζέλεφ· κατά καιρούς τον συνδέει με διάφορες ενέργειες που βλάπτουν τα ελληνικά συμφέροντα. Από τη μια θεωρείται δεδομένη η φιλοτουρκική του στάση²⁰, ενώ από την άλλη κατηγορείται ο Πρόεδρος της Βουλγαρίας για την πολιτική του στο μακεδονικό ζήτημα (*Το Ποντίκι*, 15.3.1991, 24.5.1991, 28.5.1992). Στην περίπτωση, όμως, του Προέδρου Ζέλεφ διακρίνει παράλληλα κανείς μια αντίφαση²¹ στην εικόνα που

αυτή αναφέρεται ως Φιλιππούπολη.

20. Ενδεικτικά παρατίθενται ορισμένα δημοσιεύματα από την εφημερίδα *Το Ποντίκι*: 24.5.1991, *Η Άγκυρα σπέρνει Μακεδόνες στα Βαλκάνια, αλλά η Αθήνα... κοιμάται*, όπου σημειώνεται χαρακτηριστικά για τον Ζέλεφ «...Δεν πέρασαν πολλά χρόνια από τότε. Ο Ζιφκοφ όμως έπεσε, πηγαινόερχεται στα δικαστήρια. Στη Μπογιάνα έχει θροναστεί αιτός ο ...απίθανος Ζέλιου Ζέλεφ, οι κομμουνιστές έγιναν σοσιαλιστές και στη Βουλή της Σόφιας υπάρχουν 23 Σαδίκ»· 14.1.1993, *Φιλότουρκοι και κομμουνιστές στην εξουσία. Μόλιασαν οι εχθροί και συγκιβερνούν στη Βουλγαρία*, γεγονός που οδηγεί την εφημερίδα να τονίζει στις 18.1.1992 ότι στόχος του Ζέλεφ είναι και το Πατριαρχείο· 5.10.1995, *Ο νεαρός πρωθυπουργός...στριμύχνει τους δεινοσαύρους!*

21. Η περίπτωση του Προέδρου της Βουλγαρίας παρουσιάζει και μιαν άλλη ιδιαιτερότητα, την ανάλυση δηλαδή των λεγόμενων του σε συνέντευξη. Συγκεκριμένα, εξ αφορμής μιας συνέντευξης του Ζ. Ζέλεφ στην εφημερίδα *Kapital* της Σόφιας, ο συνεργάτης του οικονομικού εντύπου *Η Ναυτεμπορική* Β. Καραφωτάκης δημοσίευσε άρθρο στις 26.2.1995 με τον τίτλο *Τα ευρωπαϊκά και τα αμερικανικά συμφέροντα συγκρούονται στη βουλγαρική πολιτική σκηνή*. Ο αρθρογράφος στηλιτεύει με χαρακτηριστικό ύφος τις επιλογές του Προέδρου Ζέλεφ, σημειώνοντας ήδη από την αρχή του άρθρου του, «Τα Βαλκάνια τελικά έχουν τους ηγέτες που πραγματικά τους αξίζουν. Δεν πληρώνει μόνο ο Έλληνας πολίτης αυτή την τιμή, την πληρώνει και ο Βούλγαρος πολίτης, τουλάχιστον σ' ό,τι αφορά τον πρόεδρο της χώρας. Εύγλωττος ο κ. Ζ. Ζέλεφ παρουσιάζεται τιμητής της νέας κυβέρνηση, προστάτης της Δημοκρατίας και βασιλικότερος του βασιλέως απέναντι στη δυτική πολιτική στη Βουλγαρία...». Και συνεχίζει ο αρθρογράφος της εφημερίδας *Ναυτεμπορική* με σχόλιο για την *περίφραξη*, όπως σημειώνει *εθνική πολιτική του Ζέλεφ*. «...γιατί παρακάλεσε να μπει η Βουλγαρία στη διεθνή οργάνωση Γαλλόφωνων χωρών η

σχηματίζει γι' αυτόν ο ελληνικός τύπος. Μπορεί, για παράδειγμα, να κατηγορείται, για την απόφασή του κυρίως, να αναγνωρίζει η Βουλγαρία ως πρώτη χώρα στον κόσμο την ΠΓΑΜ στις 15.1.1992, προβάλλονται όμως ταυτόχρονα από τα ελληνικά έντυπα οι κατά καιρούς δηλώσεις του για το «μακεδονικό έθνος» και το ρόλο των κομμουνιστών στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των «Μακεδόνων» που έρχονται να ενισχύσουν τη γενικότερη ελληνική στάση στο μακεδονικό ζήτημα²².

Το ίδιο περίπου συμβαίνει και με τις δηλώσεις ή τις συνεντεύξεις άλλων Βουλγάρων αξιωματούχων που αφορούν πρωτίστως τις εξελίξεις στο μακεδονικό ζήτημα²³. Αντιθέτως, λόγω κυρίως της θέσης τους στο μακεδονικό ζήτημα, αντιμετωπίζονται πολύ πιο φιλικά οι πρώην κομμουνιστές, που μετά τις αλλαγές στη Βουλγαρία, εκφράζονται από το Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα²⁴.

Χαρακτηριστική είναι, επίσης, η αναφορά των ελληνικών εντύπων που γίνεται στις σχέσεις του Προέδρου Ζέλεφ με τη σοσιαλιστική κυβέρνηση του Ζαν Βιντένωφ. Στις περισσότερες των περιπτώσεων έχουμε γνωστούς Έλληνες δημοσιογράφους να περιγράφουν και να αναλύουν το φαινόμενο αυτής της συγκατοίκησης²⁵. Βασική συνισταμένη όλων των σχετικών δημοσιευμάτων είναι η συσχέτιση κάθε δυσμενούς εξέλιξης με τη γενικότερη στάση και πολιτική του Προέδρου Ζέλεφ είτε αυτή λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της Βουλγαρίας είτε αφορά την Ελλάδα και τα Βαλκάνια. Μερικές φορές δεν λείπουν

οποία άγεται και φέρεται από τη Γαλλία; Πάντως απ' ό,τι είναι γνωστό και ιστορικά εξοικριζόμενο τόσο ο Κύριλλος όσο και ο Μεθόδιος δεν ήταν ούτε φραγκόφωνοι ούτε πολλώ μάλλον ήταν Γαλάται προπαγανδιστάι».

22. *Ελευθεροτυπία* 3.2.1992, *Δεν υπάρχει εθνότητα μακεδονική. Κοινή δήλωση Μητσotάκη-Ζέλεφ παρά τη διαφωνία στο θέμα των Σκοπίων*.

23. *Καθημερινή* 5.3.1992, *Ζ. Βιντένωφ: Ορθές οι ελληνικές θέσεις. Δεν υπάρχει μακεδονικό έθνος*. *Ελευθεροτυπία* 30.1.1993, *Μπέρκιφ: Δεν υπάρχει μακεδονική εθνότητα*. *Ελευθεροτυπία* 21.1.1993, *Για... μακεδονικό λαό μιλάει η Σόφια*, αποσπάσματα από συνέντευξη του Μπέρκιφ στη *Figaro*, όπου η εφημερίδα αναφέρει συγκεκριμένα: «...Για τα Σκόπια είτε ότι πρόκειται για ένα πρόβλημα περισσότερο περίπλοκο, που το ανακινούν ορισμένα κράτη για να καλύψουν τις εσωτερικές τους δυσκολίες και πρόσθεσε ότι αυτό το πρόβλημα αφορά το μακεδονικό λαό, αφού παρατήρησε ότι η Δημοκρατία των Σκοπίων δεν έχει εθνικά ομοιογενή πληθυσμό». *Ποντίκι* 28.5.1992, *Άνοιγμα του Μ. [ητσotάκη] στη Σόφια παρά τη φιλοσκοπιανή της στάση*.

24. *Ελευθεροτυπία* 16.4.1995, *Η Βουλγαρία «διορθώνει» την πορεία της*. *Το Ποντίκι* 5.10.1995, *Ο νεαρός πρωθυπουργός ...στριμώχνει τους δεινόσαυρους!*

25. Συγκεκριμένα παραδείγματα ανάλυσεων είναι οι δημοσιεύσεις των δημοσιογράφων Σ. Λιγερού στην *Καθημερινή* 26.2.1995, του Σ. Κοιζινόπουλου στη *Θεσσαλονίκη* 21.4.1995 (*Τρικλοποδιές του Ζέλεφ*), του Σ. Κοτρώτσου στην εβδομαδιαία εφημερίδα *Επενδυτής* 29-30.4.1995, 30.9.1995, του Α. Παπανδρόπουλου στο περιοδικό *Οικονομικός Ταχυδρόμος* 15.6.1995, του Ν. Μαράκη στο *Βήμα της Κυριακής* 29.10.1995, 26.11.1995 και της Μ. Βεργολιά στην εβδομαδιαία εφημερίδα *Επενδυτής* 4-5.11.1995.

και τα αρνητικά σχόλια για τις διαφαινόμενες προθέσεις του Ζέλεφ να αποκαταστήσει τους δεσμούς του (αλλά πιθανόν και της χώρας του) με τη μοναρχία²⁶.

Ιδιαίτερος ελκυστική φυσιογνωμία για τον ελληνικό τύπο αποδεικνύεται, επίσης, ο άλλοτε πανίσχυρος άντρας της χώρας, Τόντορ Ζίφκωφ. Άλλωστε, το διάστημα που κυβέρνησε τη Βουλγαρία (1953-1989) είναι αρκετό για να συγκεντρώσει το ελληνικό ενδιαφέρον προκειμένου να του ζητηθεί η γνώμη για το παρελθόν και το παρόν της Βουλγαρίας, τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, το μακεδονικό ζήτημα και το ρόλο της Τουρκίας στα Βαλκάνια. Σε όλη τη διάρκεια της πενταετίας εμφανίστηκαν στα ελληνικά έντυπα κάθε είδους συνεντεύξεις του Ζίφκωφ, είτε αυτές δόθηκαν απευθείας σε Έλληνες δημοσιογράφους ή σε Βούλγαρους δημοσιογράφους που συνεργάζονται με ελληνικά έντυπα²⁷. Ο αναγνώστης σε γενικές γραμμές «συναντάει» περισσότερο τον «άνθρωπο» Ζίφκωφ, που τα λεγόμενα και τις σκέψεις του αφήνουν να σχηματισθεί στην προβαλλόμενη εικόνα του και το επιτελεσθέν έργο του στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις μια κατά το μάλλον ή ήττον φιλελληνική εντύπωση.

2.2. Εξωτερική πολιτική

Οι ελληνικές εφημερίδες δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην παρουσίαση των ειδήσεων εκείνων που σχετίζονται με τις εξωτερικές και αμυντικές επιλογές της Βουλγαρίας. Από το σύνολο των σχετικών ειδήσεων ξεχωρίζουν πρωτίστως εκείνες που αφορούν αφενός μεν τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, αφετέρου δε τις επαφές της Βουλγαρίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση²⁸, το ΝΑΤΟ και την Τουρκία.

Οι αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια βρήκαν τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις να κινούνται σε ένα σταθερό άξονα συνεργασίας μετά το 1974. Η συνεργασία Αθηνών-Σόφιας αποτελούσε στην τελευταία περίοδο του ιδεολογικού διαχωρισμού της Ευρώπης βασική συνισταμένη των ισορρο-

26. Σχόλια του Δ. Δημητράκουδη στη *Θεσσαλονίκη* 4.12.1995, 22.12.1995.

27. *Ta Néa* 27.2.1991, 15-16.4.1991· *Ελεύθερος Τύπος* 3.3.1991· *Flash* 5/1992· *Καθημερινή* 21.11.1993. Είτε ήταν αναδημοσιεύσεις από ξένα έντυπα, *Ta Néa* 16.2.1991, 25.2.1991 (αναδημοσιεύσεις συνεντεύξεων από τη *Le Monde* και το *Time* αντιστοίχως), *Το Βήμα της Κυριακής* 31.3.1991 και 1.8.1993 (από τη *Le Monde* και τους *New York Times* αντιστοίχως).

28. *Ναυτεμπορική* 29.7.1995 (άρθρο του Β. Καραφωτάκη, *Η εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας εισέρχεται στο μονόδρομο της Ε.Ε.*)· *Ριζοσπάστης* 12.11.1995, *Στη «μέγικνη» της ΕΕ η Βουλγαρία*. Ιδιαίτερος στην περίπτωση των εφημερίδων *Μακεδονία* (4.4.1995, 14.7.1995, 6.9.1995, 8.9.1995, 9.9.1995, 27.10.1995) και *Θεσσαλονίκη* (14.7.1995, 6.9.1995, 9.9.1995, 18.9.1995, 30.9.1995, 1.10.1995) παρατηρείται η περίπτωση να προβάλλονται σταθερά οι ειδήσεις των σχέσεων ΕΕ-Βουλγαρίας και Ρουμανίας, όπου πρόεδρος της μικτής κοινοβουλευτικής επιτροπής είναι ο ευρωβουλευτής από τη Θεσσαλονίκη Ν. Παπακυριαζής.

πιών στη βαλκανική χερσόνησο. Είναι χαρακτηριστικές για την περίοδο αυτή οι Διακηρύξεις Φιλίας που υπέγραψαν οι δύο χώρες (31.5.1973 και 11.9.1986) αποτελώντας ουσιαστικά τη βάση για την εξέλιξη των διμερών τους επαφών.

Παρά τη δεδομένη όμως δυναμική του ελληνοβουλγαρικού άξονα συνεργασίας, οι αλλαγές στο γεωγραφικό και πολιτικό χάρτη της Ευρώπης μετά το 1989 ήταν εξίσου καταλυτικές και για την εξέλιξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων. Η αποτίμηση της πορείας των σχέσεων Ελλάδας-Βουλγαρίας στο διάστημα μετά το 1989 καθώς επίσης και οι προοπτικές που διαγράφονται, καθορίζονται και αναλύονται από την ύπαρξη ορισμένων βασικών παραμέτρων που αφορούν κατά κύριο λόγο τους τομείς της πολιτικής, αμυντικής και οικονομικής συνεργασίας.

Η βασικότερη παράμετρος, που εξακολουθεί να επηρεάζει υπό άλλες συνθήκες μέχρι και σήμερα τις επιλογές της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, είναι η αναζήτηση λεπτών ισορροπιών στις σχέσεις τους με τη γειτονική Τουρκία. Με δεδομένα το σαφή προσανατολισμό της ελληνικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής στον εξ ανατολών κίνδυνο και την ύπαρξη μουσουλμανικής μειονότητας τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Βουλγαρία, οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις άρχισαν να χαρακτηρίζονται στην περίοδο των νέων δεδομένων στα Βαλκάνια από μια έντονη ρευστότητα.

Οι εξελίξεις στη βαλκανική χερσόνησο έφεραν επίσης στην επιφάνεια και άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν πλέον αποφασιστικά τις σχέσεις των δύο χωρών. Από τη μια πλευρά είναι το μακεδονικό ζήτημα με όλες του τις ιστορικές και πολιτικές προεκτάσεις και διαπλοκές στη βαλκανική και διεθνή σκηνή και από την άλλη πλευρά είναι οι προσπάθειες προσέγγισης εκ μέρους της ακάλυπτης μεταπολιτευτικής Βουλγαρίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO. Η εικόνα των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων στη μετα-κομμουνιστική περίοδο συμπληρώνεται, επίσης, από την πολύ σημαντική οικονομική παρουσία και δραστηριότητα ελληνικών κρατικών και ιδιωτικών οργανισμών, φορέων και επιχειρήσεων κι από τις εύθραυστες ισορροπίες στην πολιτική ζωή της άπειρης ακόμα με το κοινοβουλευτικό παιχνίδι Βουλγαρίας.

Με εμφανή λοιπόν την επίδραση των δύο αναφερθεισών εξωγενών παραμέτρων στην πορεία των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων, οι διμερείς πολιτικές σχέσεις κατέχουν πρωτεύουσα θέση στις αναφορές του ελληνικού τύπου. Βέβαια, μόνο τρεις φορές στη διάρκεια της πενταετίας παρουσιάστηκαν από δύο εφημερίδες ως βασικά πρωτοσέλιδα κάποια θέματα ελληνοβουλγαρικού ενδιαφέροντος. Πρόκειται συγκεκριμένα για τις εφημερίδες *Καθημερινή*²⁹ και

29. 23.4.1992 (ελληνοβουλγαρική στρατιωτική συνεργασία), 27.5.1992 (επίσκεψη του

Μακεδονία³⁰. Το ίδιο ελάχιστες είναι και οι περιπτώσεις όπου αναλύονται με άρθρα δημοσιογράφων ή ειδικών συνεργατών οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις ή και άλλα θέματα γενικότερου πολιτικού ενδιαφέροντος³¹. Είναι χαρακτηριστικό το φαινόμενο στη διάρκεια της πενταετίας, όταν λάμβαναν χώρα διμερείς επαφές σε ανώτατο επίπεδο, η κριτική προσέγγιση³² των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων από τις ελληνικές εφημερίδες να έχει ως κοινό παρονομαστή, αφενός μεν την πιστοποίηση της στενής προσέγγισης ανάμεσα στις δύο χώρες, αφετέρου δε την ανάγκη περαιτέρω σύσφιξης κάθε μορφής συνεργασίας ανάμεσά τους³³. Και στις περιπτώσεις των επισκέψεων Ελλήνων αξιωματούχων σε ανώτατο επίπεδο στη Βουλγαρία δεν λείπουν οι οξυμένοι τόνοι των

Υπουργού Εξωτερικών Γκάνεφ στην Αθήνα), 25.5.1992, *Απροσδόκητη προσέγγιση με Βουλγαρία*, έχοντας ως υπότιτλο *Δύο παραχωρήσεις σε παλαιά αιτήματά της*. Αυτά τα αιτήματα αφορούν το άνοιγμα νέων συνοριακών διόδων και τη διευκόλυνση της εισόδου νέων μοναχών από τη Βουλγαρία στη Μονή Ζωγράφου του Αγίου Όρους.

30. 20.6.1995, *Σύμφωνο σταθερότητας προτείνει ο Βιντένοφ*, 21.6.1995, *Σε νέα φάση οι σχέσεις Ελλάδας και Βουλγαρίας*.

31. Εξαίρεση και πάλι αποτελεί η εφημερίδα *Καθημερινή*. Στις 9.10.1991, εξ αφορμής της υπογραφής της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας (7.10.1991), δημοσίευσε άρθρο με τίτλο *Ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις*. Στις 5.12.1991 ακολουθεί άρθρο του συνεργάτη της Κ. Ιορδανίδη με τίτλο *Βαλκανική: νέες συσπειρώσεις. Ριζική αναπροσαρμογή της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής*.

32. Η επίσκεψη του τότε ΥΠΕΞ Παπούλια στη Σόφια (30-31.3.1995) χαιρετίστηκε από όλες τις ελληνικές εφημερίδες. Δεν λείπουν όμως και οι εξαγρέσεις εφημερίδων των οποίων η κριτική κινήθηκε από ακραία έως και μετριπαθή όρια. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει ο *Ελεύθερος Τύπος*, όπου ο δημοσιογράφος του Γ. Χαρβαλιάς σημείωνε στις 31.3.1995 με τεράστια γράμματα στον κυρίως τίτλο: *Καβάλα... μας πάνε οι Βούλγαροι*, ενώ στους συνοδευτικούς υπότιτλους συνεχίζονταν τα λογοπαίγνια, αναφέροντας χαρακτηριστικά: *Ζητούν έξοδο στο Πόρτο Λάγος για τον αιωγό. Κάνουν νερά ... και στο Νέστο. Ο Παπούλιας όμως προσφέρει νομιμοποίηση εργατιών και τρίτη συνοριακή δίοδο*. Μετά το τέλος της επίσκεψης του Βούλγαρου πρωθυπουργού Βιντένοφ στις περισσότερες ελληνικές εφημερίδες αφιερώθηκαν αρκετές στήλες για να εξάσουν τη στενή πλέον συνεργασία μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας: *Καθημερινή* 25.6.1995, *Έθνος* 25.6.1995, *Πριν* 25.6.1995 (αν και ο αρθρογράφος της εφημερίδας σημείωσε στα αρνητικά της επίσκεψης ότι ο κ. Βιντένοφ *απέφυγε να πάρει οποιαδήποτε θέση σχετικά με το Μακεδονικό και τα ελληνοτουρκικά, σε πείσμα όσων διατείνονταν ότι είναι διαπρεπής...φιλέλλην*), *Κέρδος* 25.6.1995 (με αναφορά σε όλη τη διαδρομή των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων μετά το 1974), *Κυριακάτικη Αυγή* 25.6.1995. Στην εφημερίδα *Επενδύτης* 24-25.6.1995, ο δημοσιογράφος Γ. Καπόπουλος προχωράει ακόμα περισσότερο και κάνει λόγο για την προσπάθεια της Βουλγαρίας να αποτελέσει την κορυφή του τριγώνου στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας. Η τριμερής συνάντηση των Ιωαννίνων (26-27.8.1995) μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας έτυχε ευμενούς υποδοχής από τον ελληνικό τύπο: *Το Βήμα της Κυριακής* 27.8.1995· *Ποντίκι* 31.8.1995.

33. Το *Ποντίκι*, επίσης, σημείωνε χαρακτηριστικά στο φύλλο της 30ής Μαρτίου 1995: *Δεν είναι κακές οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, αλλά δεν είναι και στο επίπεδο που ήταν επί Ζίφκωφ ...Μπορεί όμως να βελτιωθούν οι σχέσεις, αν μάλιστα οι δύο πλευρές αφήσουν κατά μέρος τα περί μειονοτήτων και διεκδικήσεων περιορισίων, γιατί κάτι τέτοια δηλητηριάζουν την ατμόσφαιρα, ιδιαίτερα όταν μπαίνει στη μέση ο Τύπος*.

ελληνικών εντύπων για το ρόλο του Προέδρου Ζέλεφ³⁴ στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις και τα Βαλκάνια γενικότερα.

2.3. Αμυνα

Άμεσως μετά την πτώση του καθεστώτος Ζίφκωφ και τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας, η Βουλγαρία βρέθηκε μετέωρη σε ό,τι αφορά την αμυντική της κάλυψη. Η προστατευτική ομπρέλλα της Σοβιετικής Ένωσης ανήκει πλέον στο παρελθόν και η μετα-κομμουνιστική Βουλγαρία προσπαθεί να διαμορφώσει με σαφήνεια το αμυντικό της δόγμα. Μεσουσής άλλωστε και της γιουγκοσλαβικής κρίσης στο μεγαλύτερο διάστημα της πενταετίας 1990-1995, που είχε ως άμεσο αποτέλεσμα να καταστεί η συνολική κατάσταση στα Βαλκάνια εντελώς ασταθής, η Βουλγαρία θα προσπαθήσει να αντιμετωπίσει αυτό το «κενό» ασφαλείας μέσα από διμερή αμυντικά σύμφωνα με γειτονικές και άλλες χώρες, ενώ ταυτόχρονα θα ξεκινήσει από τον Ιανουάριο του 1991 μια προσπάθεια προσεταιρισμού του ΝΑΤΟ³⁵.

Σε αντίθεση με τον τομέα της πολιτικής συνεργασίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία, όπου οι εξελίξεις επηρεάζονται από τα γεγονότα στα Βαλκάνια και τη μη επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων, τελείως διαφορετική παρουσιάζεται η κατάσταση στον τομέα της λεγόμενης στρατιωτικής διπλωματίας. Μέσα στα πλαίσια λοιπόν της αναζήτησης της νέας Βουλγαρίας κάποιων αμυντικών εγγυήσεων³⁶, σημαίνουσα θέση καταλαμβάνουν οι επαφές

34. Από 20 έως 22 Νοεμβρίου 1995 επισκέφθηκε επίσημα τη Βουλγαρία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλος. Οι τίτλοι των ελληνικών εντύπων για τον Πρόεδρο Ζέλεφ είναι ενδεικτικοί: *Καθημερινή* 1.11.1995, *Ο Βούλγαρος πρόεδρος κατά της προσέγγισης με την Ελλάδα*· *Μακεδονία* 1.11.1995, *Φρένο από Ζέλεφ στις σχέσεις Σόφιας και Αθήνας*· *κατηγορεί την κυβέρνηση του Βίντενικ για ανοίγματα προς την Ελλάδα σε βάρος των δεσμών Βουλγαρίας-Τουρκίας*· *Ελευθεροτυπία* 1.11.1995, *Σφήνα Ζέλεφ στις σχέσεις με Σόφια*· *Ελεύθερος Τύπος* 20.11.1995, *Την Τουρκία θέλει ο Ζέλεφ*· *Ελεύθερος Τύπος* 21.11.1995, *Ωμός εκφρασμός Ζέλεφ στην Ελλάδα*· *Δώστε νέες συνοριακές διαβάσεις για να πάρετε νερό Τα Νέα* 23.11.1995, *Επιμένει ...τουρκικά ο Ζέλεφ παρά την επίθεση φιλίας από τον Κ. Στεφανόπουλο στη Σόφια*· *Θεσσαλονίκη* 23.11.1995, *Επέμεινε φιλοτουρκικά ο Ζέλεφ*· *Επενδυτής* 25.11.1995 (*Λυγερός, Σταθερότητα στη Βαλκανική εγγινίται η συνεργασία Ελλάδας-Βουλγαρίας*), όπου το σχετικό άρθρο αποδίδει κατ' αναλογία όλα τα προαναφερθέντα δημοσιεύματα: «...Η αναπτυσσόμενη, στρατηγικής εμβέλειας, συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών προκαλεί την αντίδραση του Ζέλιου Ζέλεφ και της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η δυναμική των κοινών συμφερόντων όμως αποδεικνύεται ισχυρότερη από το ιδεολόγημα της βουλγαρικής νεοδεξιάς, η οποία έχει οχυρωθεί πίσω από το δόγμα περί ίσων αποστάσεων απέναντι στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε στο διάστημα 1991-1994 και έβλαψε και τις δύο χώρες προς όφελος της Αγκυρας και των Σκοπίων...».

35. *Ελευθεροτυπία* 18.4.1995· *Μακεδονία* 19.4.1995· *Ελληνικός Βορράς* 30.4.1995· *Καθημερινή* 21.5.1995, *Η Βουλγαρία επιστρέφει στην αγκαλιά της Ρωσίας*· *Απογευματινή* 2.7.1995, *Η Σόφια ξαναπέφτει... στην αγκαλιά της «μαμάς»*.

36. Βλ. συνέντευξη στην εφημερίδα *Καθημερινή* (18.11.1990) του ΑΓΓΕΘΑ της Βουλγαρίας

της με την Ελλάδα στο στρατιωτικό τομέα³⁷. Σημαντικής σπουδαιότητας για την άμυνα των δύο χωρών και επισφράγιση των πρωτοβουλιών των δύο χωρών στον αμυντικό τομέα, θα αποτελέσει η υπογραφή της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας του 1991.

Η ενασχόληση του ελληνικού τύπου με τα στρατιωτικά θέματα της Βουλγαρίας στη διάρκεια της πενταετίας παρουσιάζεται αρκετά έντονη. Ο μεγαλύτερος όγκος των ειδήσεων αφορά την εξέλιξη των στρατιωτικών αναζητήσεων της Βουλγαρίας ανάμεσα στον ανταγωνισμό Ελλάδας-Τουρκίας σε διμερές και βαλκανικό επίπεδο. Ιδιαίτερως, οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης παρουσιάζουν με λεπτομέρειες κάθε επαφή στρατιωτικού περιεχομένου της Βουλγαρίας με την Ελλάδα και την Τουρκία. Μέσα από την παράθεση, ως επί το πλείστον, αυτών μόνων των ειδήσεων, εμφανίζεται η ίδια «αγωνία» που απορρέει από τη σχετική θεματική όπως ακριβώς και στην περίπτωση των Μουσουλμάνων της Βουλγαρίας και του ειδικού ρόλου της Τουρκίας για τον έλεγχο τους³⁸. Η παρουσίαση των σχετικών ειδήσεων που αφορούν με τον

Ρ. Μίντοσεφ, όπου παρουσιάζονται ανάγλυφα οι αναζητήσεις της Βουλγαρίας στο υπό διαμόρφωση νέο διεθνές πλαίσιο ισορροπιών.

37. *Καθημερινή* 29.11.1990· *Ελευθεροτυπία* 9.11.1991· *Το Βήμα της Κυριακής* 1.12.1991· *Καθημερινή* 16.4.1992, 23.4.1992· *Μακεδονία* 6.12.1992· *Θεσσαλονίκη* 18.2.1994· *Ελεύθερη Ωρα* 18.2.1994· *Θεσσαλονίκη* 4.10.1994, 13.10.1994, 15.11.1994, 14.12.1994· *Επενδυτής* 4.2.1995· *Μακεδονία* 19.2.1995· *Θεσσαλονίκη* 22.2.1995· *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 26.2.1995· *Μακεδονία* 5.3.1995· *Θεσσαλονίκη* 12.4.1995· *Μακεδονία* 23.5.1995· *Ελληνικός Βορράς* 28.10.1995. Δεν λείπουν κάποιες φορές οι αναφορές των ελληνικών εφημερίδων σε προβλήματα στρατιωτικής φύσεως ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία, όπως, για παράδειγμα, *Ελληνικός Βορράς* 10.7.1994, *Καμία ελληνική άσκηση κατά της Βουλγαρίας* (απάντηση του Έλληνα πρέσβη στη Σόφια σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Τρουντ*, ότι ο ελληνικός στρατός διεξήγαγε άσκηση, το σενάριο της οποίας στρεφόταν εναντίον της Βουλγαρίας)· *Οικονομικός Ταχυδρόμος* 22.9.1994 (Α. Παπανδρόπουλος, *Μια ακόμη πρόκληση κατά της χώρας μας*, όπου ο συντάκτης αναφέρει: «Σε αίτημα συνεργασίας της με το ΝΑΤΟ, η Βουλγαρία ζήτησε να παρακαμφθεί η Ελλάδα, δείχνοντας πλήρη καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης προς τη χώρα μας...»· *Απογευματινή της Κυριακής* 8.1.1995, *Πονηρές κινήσεις από τη Σόφια* (ανάλυση του Θ. Δροΐγουν βασιζόμενη σε έκθεση που υποβλήθηκε στην Επιτροπή Άμυνας και Ασφάλειας της κοινοβουλευτικής συνέλευσης του ΝΑΤΟ από τον εκπρόσωπο της Βουλγαρίας Ν. Σλατίνσκι που κάνει λόγο για τη δυσaréσκεια των βουλγαρικών στρατιωτικών αρχών ως προς τον υπερεξοπλισμό των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, τη σεξβική επιθετικότητα και τα βουλγαρικά δικαιώματα στα Σκόπια). Το ρεπορτάζ συνοδεύεται από την παράθεση στοιχείων για τις Ένοπλες Δυνάμεις της Βουλγαρίας αλλά και σύγκρισή τους με τις Ένοπλες Δυνάμεις της Ελλάδας, Τουρκίας και Ρουμανίας.

38. *Καθημερινή* 4.12.1991, *Στρατιωτική συνεργασία Τουρκίας-Βουλγαρίας*, όπου σημειώνεται χαρακτηριστικά, «Η Τουρκία και η Βουλγαρία προχωρούν σε στρατιωτική συνεργασία ερήμην της Ελλάδας, και ανεξαρτήτως των προτάσεων που έχουν γίνει τόσο από την Αθήνα όσο και από τη Σόφια για την αύξηση της ασφάλειας στην περιοχή...»· *Ελευθεροτυπία* 21.12.1991, *Στρατιωτικό σύμφωνο Άγκυρας με Σόφια*· *Καθημερινή* 12.11.1992, *Νέο βουλγαρο-τουρκικό Πρωτόκολλο για την άμυνα*· *Καθημερινή* 13.11.1992, *Φιλία, παρά τις διαφορές Τουρκίας-Βουλγαρίας*· *Καθημερινή* 29.12.1992, *Καλή γειτονία ...αλλά πώς*· *Σκεπτικισμός για τη στασιμότητα των στρατιωτικών σχέσεων Αθήνας-Σόφιας* (η ανησυχία και η απαισιοδοξία της εφημερίδας

έναν ή τον άλλο τρόπο το τρίγωνο Ελλάδα-Βουλγαρία-Τουρκία είναι το βασικό χαρακτηριστικό για όλη την περίοδο από το 1990 μέχρι το 1994, αφού τόσο η γιουγκοσλαβική κρίση όσο και το μακεδονικό ζήτημα ειδικότερα βρίσκονταν ακόμα σε πολύ θερμή φάση. Αντιθέτως, στο μεγαλύτερο διάστημα του 1995 οι ελληνικές εφημερίδες παρουσιάζουν ειδήσεις που αφορούν περισσότερο τα προβλήματα των βουλγαρικών Ενόπλων Δυνάμεων³⁹. Επίσης, την ίδια χρονιά ο ελληνικός τύπος είναι περισσότερο αισιόδοξος για την πορεία της στρατιωτικής συνεργασίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία, ενώ αντιθέτως αρχίζει να κάνει λόγο για προβλήματα στις σχέσεις της γειτονικής χώρας με την Τουρκία⁴⁰.

2.4. Μειονοτικά ζητήματα

Η πολυπλοκότητα των μειονοτικών ζητημάτων στα Βαλκάνια μέσα από τη σαφή παρουσία και επίδραση των ιστορικών εμπειριών και της ανάμειξης κρατών, οργάνωσεων και παραγόντων της διεθνούς ζωής βρίσκει χαρακτηριστική εφαρμογή στην περίπτωση της Βουλγαρίας. Η ύπαρξη μιας ισχυρής μουσουλμανικής κοινότητας, που έφτασε μάλιστα να στηρίζει και πολιτικά μετα-κομμουνιστικά κυβερνητικά σχήματα, σε συνδυασμό με τη συνεπαγόμενη αύξηση του ειδικού ρόλου της Τουρκίας, αλλά και με ανοιχτές τις μειονοτικές διακλαδώσεις του μακεδονικού ζητήματος, δημιουργούν κατά συνέπεια ένα

αποδίδεται τόσο στο ρόλο της Τουρκίας όσο και στις εξελίξεις στο μακεδονικό ζήτημα με την αναγνώριση εκ μέρους της Βουλγαρίας της ΠΓΔΜ στις 15.1.1992· *Θεσσαλονίκη* 13.3.1993, *Τουρκικές επικρίσεις κατά της Ελλάδας από τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας της Τουρκίας που βρίσκεται στη Σόφια· Μακεδονία* 5.7.1994, *Κοινή Τουρκίας και Βουλγαρίας στο Βόσπορο· Μακεδονία* 12.7.1995, *Στην Τουρκία ο ΑΓΕΣ της Βουλγαρίας για συνεργασία.*

39. *Bonus* 13.1.1995, *Στρατιωτικός εξοπλισμός στη Σόφια από τη Γερμανία· Bonus* 13.1.1995, *Εκσινηχρονίζεται η πολεμική βιομηχανία της Βουλγαρίας· Επενδύτης* 18.3.1995, *Διάλυση στη βουλγαρική αεροπορία· Θεσσαλονίκη* 24.3.1995, *Βουλγαρία. Καθελωμένο στο έδαφος το 47% των αεροσκαφών της πολεμικής αεροπορίας· Bonus* 28.3.1995, *Καίγεται η Σόφια για τα ρωσικά ανταλλακτικά· Θεσσαλονίκη* 29.3.1995, *Βουλγαρία. Σε δισχερή θέση οι ένοπλες δυνάμεις (με βάση δημοσίευμα της εφημερίδας Ντεμοκράτσια)· Μακεδονία* 1.7.1995, *Ρωσικά άρματα και ελικόπτερα παραδίδονται στη Βουλγαρία.*

40. Η εφημερίδα *Επενδύτης* στις 5-8.1.1995 διακηρύσσει: *Αλλάζει το αμυντικό δόγμα της Βουλγαρίας, τονίζοντας μάλιστα χαρακτηριστικά «...Η Τουρκία, που λειτουργεί ως προστάτης της μειονότητας, θεωρείται πλέον η κυριότερη στρατιωτική απειλή», ενώ στις 25-26.2.1995 η ίδια εφημερίδα κάνει λόγο για Στρατιωτική σύγκλιση Ελλάδας-Βουλγαρίας, αποδίδοντας τα όποια προβλήματα ανάμεσα στις δύο χώρες στο ρόλο του Ζέλεφ και της Τουρκίας. Από την άλλη πλευρά όμως η Βουλγαρία δεν επιθυμεί τη συνάντηση των Υπουργών Άμυνας Ελλάδας-Βουλγαρίας και Ρουμανίας χωρίς τη συμμετοχή και της Τουρκίας· βλ. *Ελληνικός Βορράς* 12.11.1995 (ο Πρόεδρος Ζέλεφ έχει εκφράσει εν τω μεταξύ την επιθυμία για τη δημιουργία ενός νατοϊκού τριγώνου ανάμεσα στη χώρα του, την Ελλάδα και την Τουρκία· βλ. *Ελληνικός Βορράς* 22.4.1995).*

ισχυρό δυναμικό πλαίσιο που συγκεντρώνει το μεγάλο ενδιαφέρον του ελληνικού τύπου.

α) *Μουσουλμανικός/τουρκικός παράγοντας*⁴¹: Το κύριο χαρακτηριστικό της σχετικής μ' αυτή τη θεματική ειδησεογραφίας είναι η παρουσίασή της με τρόπο που δηλώνει πανικό και αγωνία για το λεγόμενο ισλαμικό κίνδυνο στα Βαλκάνια. Ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, σχετιζόμενος με την έξαρση της επιρροής των Μουσουλμάνων στον ευρύτερο περίγυρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, υποβοηθούν στο σχηματισμό μιας ακόμα περισσότερο αποσπασματικής εικόνας των ελληνικών εντύπων για το μουσουλμανικό παράγοντα στη συγκεκριμένη περίπτωση της Βουλγαρίας. Βασική συνισταμένη στη σχετική ειδησεογραφία είναι η άμεση είτε έμμεση ανάμειξη της Τουρκίας⁴² στα θέματα των Μουσουλμάνων της Βουλγαρίας με όλων των ειδών τις διαπλεκόμενες συνάφειες σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο που ταυτόχρονα δεν περιορίζονται στα Βαλκάνια και τις επιμέρους διμερείς σχέσεις αλλά αντανακλώνται σε κάθε είδους διεθνή φορέα.

β) *Ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας*: Χωρίς καθόλου να εντάσσονται στην προοπτική των μειονοτικών διεκδικήσεων⁴³ που συνοδεύουν το μουσουλμανικό παράγοντα και το μακεδονικό ζήτημα, οι ιστορικές ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εμπέδωση της ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας. Η μη έγερση εκ μέρους των δύο χωρών

41. *Flash* 3/1992, (η περίπτωση αυτού του περιοδικού είναι η πιο υπερβολική. Στο συγκεκριμένο τεύχος έχει ως προμετωπίδα του αφιερώματός του στο λεγόμενο *Ζέλεφγκέιτ* τα ακόλουθα που απεικονίζουν ειγλωττα όλο το δημοσίευμα: «Μια βόμβα δίπλα στην πόρτα μας. Βουλγαρία 1992. Το Βασίλειο του Ζέλιου Ζέλεφ. Μια χώρα-σκάνδαλο. Άνθρωποι της Άγκυρας ελέγχουν τις θέσεις κλειδιά. Η απειλή υπάρχει στα βόρεια σύνορά μας...»· *Καθημερινή* 31.12.1992, *Οι τουρκόφωνοι όρισαν πρωθυπουργό στη Βουλγαρία· Ελευθεροτυπία* 31.12.1992, *Ο υποψήφιος της τουρκικής μειονότητας πρωθυπουργός της Βουλγαρίας· Το Ποντίκι* 3.12.1992, *Φαίνεται πως η βουλγαρική Δεξιά προτιμά να τα βρει με τον τουρκοκίνητο Ντογκάν σπρώχνοντας τη χώρα στην ασφυκτική αγκαλιά της Άγκυρας...*· *Θεσσαλονίκη* 20.5.1995, *Προκλητικός ο Ντογκάν. Επικρίνει τον Βίντενκφ· Το Ποντίκι* 28.10.1995, *Τουρκία. Ένας μουσουλμανικός άξονας από την Α. Βουλγαρία ως την ελληνική Θράκη*.

42. *Τα Νέα* 15.12.1994, *Η Άγκυρα επιχειρεί εξισλαμισμό των Πομάκων της Βουλγαρίας· Θεσσαλονίκη* 14.4.1995, *Παρέμβαση της Τουρκίας για θρησκευτικά θέματα· Μακεδονία* 27.6.1995, *Επισκέψεις των Ντεμιρέλ και Ινονού στη Βουλγαρία· Μακεδονία* 29.6.1995, *Συνομιλίες των Ζέλεφ και Βιντένκφ με τον Ινονού· Μακεδονία* 18.7.1995, *Τρεις δίοδοι στη μεθόριο Βουλγαρίας και Τουρκίας· Μακεδονία* 5.7.1995, *Άνοιγμα της Τουρκίας προς τη Βουλγαρία εγκαινίασε ο Ντεμιρέλ· Καθημερινή* 14.7.1995, *Βολές Ντεμιρέλ από Σόφια· Ελευθεροτυπία* 7.7.1995, *Θεαματική βελτίωση στις σχέσεις Τουρκίας-Βουλγαρίας· Ελληνικός Βορράς* 23.7.1995, *Νέος μεθοριακός σταθμός; συζητούν Βουλγαρία και Τουρκία· Το Ποντίκι* 26.10.1995, *Ένας μοισουλμανικός άξονας από την ανατολική Βουλγαρία ως την ελληνική Θράκη*.

43. *Μακεδονία* 23.7.1995, *Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός αρνείται την ύπαρξη μειονότητας στην Ελλάδα· Θεσσαλονίκη* 26.9.1995, *Δεν υπάρχει θέμα βουλγαρικών αποζημιώσεων*.

μειονοτικών ζητημάτων και η παροχή εγγυήσεων από πλευράς του βουλγαρικού κράτους για την ομαλή ένταξη των Ελλήνων στη μεταλλασσόμενη κοινωνία της χώρας αποτελούν σταθερές βάσεις στο να μην επιβαρύνονται οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις με αλυτρωτικές μειονοτικές διεκδικήσεις που μαστίζουν ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο. Σήμερα οι ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας συνίστανται από το τμήμα εκείνο του Ελληνισμού που βρίσκεται κυρίως εγκατεστημένο στα παραδοσιακά αστικά κέντρα του 19ου αιώνα με ελληνική παρουσία, όπως στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, τις ευρύτερες περιοχές της Βάρνας και της Φιλιππούπολης, το Βελίκο Τύρνοβο και τη Στάρα Ζαγκόρα. Ένα άλλο τμήμα του Ελληνισμού της Βουλγαρίας αποτελείται από τους πολιτικούς πρόσφυγες που εγκατέλειψαν την Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο. Οι περισσότεροι από αυτό το τμήμα των Ελλήνων διαμένουν στη Σόφια, τη Φιλιππούπολη και τη Βάρνα. Χαρακτηριστικό των μελών των ελληνικών κοινοτήτων είναι η δραστηριοποίησή τους μέσα στους συλλόγους ελληνοβουλγαρικής φιλίας στους τόπους διαβίωσής τους που διευκολύνει τις επαφές με τις τοπικές βουλγαρικές κοινωνίες. Στην τελευταία απογραφή του Δεκεμβρίου 1992 καταγράφηκαν 4.930 Έλληνες (σύμφωνα με εκτιμήσεις και υπολογισμούς των ίδιων των κοινοτήτων, ο αριθμός τους ανέρχεται στις 25.000 περίπου)⁴⁴.

Αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με τις ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας είναι και οι Σαρακατσάνοι. Βρέθηκαν στη Βουλγαρία πριν από 150 χρόνια περίπου, όταν μέσα στα πλαίσια των διωγμών από τους Τουρκαλβανούς του Αλή Πασά αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στη βαλκανική χερσόνησο για να βρουν πιο ασφαλή καταφύγια από τις πατροπαράδοτες εστίες τους στην περιοχή των Αγράφων. Ως νομαδικός λαός άρχισε να οργανώνει τσελιγκάτα και να μετακινείται ανάμεσα στον Αίμο, τη Ρίλα και τη βόρεια Ροδόπη το καλοκαίρι και στα παράλια του Πόντου και της Θράκης το χειμώνα. Στη σημερινή Βουλγαρία οι Σαρακατσάνοι αντιμετωπίζονται ως Βούλγαροι πολίτες ελληνικής καταγωγής. Η ίδρυση στο Σλίβεν στις 28.12.1990 της Ένωσης Σαρακατσάνων Βουλγαρίας συμβάλλει σημαντικά στις επαφές τους με τη βουλγαρική κοινωνία και την κρατική εξουσία. Τις ετήσιες συναντήσεις των Σαρακατσάνων τιμούν με την παρουσία και τη συμμετοχή τους οι βουλγαρικές αρχές και η τοπική κοινωνία. Στην τελευταία απογραφή του Δεκεμβρίου 1992 καταγράφηκαν ξεχωριστά 5.144 Σαρακατσάνοι· οι ίδιοι υπολογίζονται περίπου σε 15 χιλιάδες.

Η περίπτωση αυτής της θεματικής έχει συνδεθεί από τα ελληνικά έντυπα

44. Ι. Κ. Χασιώτης, *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 169.

κατά κύριο λόγο με τους Σαρακατσάνους αλλά και τους άλλους Έλληνες της Μαύρης Θάλασσας. Η ζωή και η δραστηριότητα των Σαρακατσάνων έχουν παρουσιαστεί κατά καιρούς⁴⁵ από τις εφημερίδες *Μακεδονία*, *Ελληνικός Βορράς* και *Μεσημβρινή*. Μια γενικότερη εξέταση των ελληνικών κοινοτήτων της Βουλγαρίας⁴⁶ επιχειρήθηκε με την αποστολή του Συμεών Σολταρίδη για λογαριασμό της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* (5-8.1.1993). Η έρευνα παρουσιάστηκε σε τρεις συνέχειες και εξέτασε όλες τις κατηγορίες που απαρτίζουν τον Ελληνισμό της Βουλγαρίας (θίγονται ακόμα και τα προβλήματα από τη φοίτηση στη Βουλγαρία δέκα χιλιάδων Ελλήνων φοιτητών). Επίσης, στις 30.5.1993 δημοσιεύθηκε άρθρο του Χρήστου Βούζα στην εφημερίδα *Καθημερινή* με τον τίτλο: *Τους αγνοούμε, όμως... ζουν Έλληνες στη Βουλγαρία*⁴⁷!

2.5. Μακεδονικό ζήτημα

Η μεταπολεμική πολιτική της κομμουνιστικής Βουλγαρίας στο μακεδονικό ζήτημα καθορίζεται από την παράλληλη ύπαρξη και δράση δύο συνιστωσών. Από τη μια πλευρά, η κομμουνιστική Βουλγαρία δεν αναγνώριζε την ύπαρξη «μακεδονικής» μειονότητας στη διοικητική περιφέρεια της Μακεδονίας του Πιρίν, ενώ από την άλλη πλευρά αποδεχόταν τη διαμορφωθείσα πραγματικότητα στο εσωτερικό της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας με την ίδρυση της Σ.Δ. Μακεδονίας, ευρισκόμενη, όμως, σε φανερή αντίθεση με τη θέση της για τη βουλγαρική συνείδηση των κατοίκων της Σ.Δ.Μ. (πάγια βουλγαρική θέση είναι η μη αναγνώριση της ύπαρξης ιδιαίτερης «μακεδονικής» εθνότητας). Η Βουλγαρία του Ζίφκωφ αγωνιζόταν σταθερά για να αποδείξει τις φιλειρηνικές διαστάσεις της βαλκανικής της πολιτικής, μη επιτυγχάνοντας πάντοτε, παρόλα αυτά, να κρύβει τη δυσαρέσκειά της για τις προσπάθειες «μακεδονοποίησης» της ιστορίας της εκ μέρους των κρατικών αρχών και των επιστημονικών κύκλων της Σ.Δ.Μ. και της Γιουγκοσλαβίας. Καθο-

45. Πρόκειται για άρθρα και αναφορές του δικηγόρου Θεσσαλονίκης Δ. Γαρούφα σε διάφορες εφημερίδες: *Μακεδονία* 11.11.1995 (δημοτικές εκλογές στη Βουλγαρία), 7.6.1992, 12.7.1992, 6.8.1992, 13.1.1991 (έχει προηγηθεί και πριν τις αλλαγές στη Βουλγαρία άρθρο του ίδιου στις 24.4.1988)· *Ελληνικός Βορράς* 25.9.1991· *Μεσημβρινή* 28.1.1992, 1.4.1992, 6.7.1992. Τα περισσότερα από αυτά τα άρθρα συγκεντρώθηκαν στην έκδοση του ίδιου με τον τίτλο: *Οι Σαρακατσάνοι ομογενείς μας στη Βουλγαρία και την περιοχή των Σκοπίων*, Θεσσαλονίκη 1992.

46. Βλ. περισσότερα Κ. Κεντρωτής, «Η ελληνική κοινότητα της Βουλγαρίας: Παρελθόν, παρόν και μέλλον», *Ελλοπία*, τεύχ. 15/1993, σ. 32-34.

47. Στο συγκεκριμένο άρθρο, ενώ οίγεται αρνητικά η αναφορά της έκδοσης του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών/Διεύθυνση Αποδήμων, *Ο Ελληνισμός του Εξωτερικού*, β' έκδοση, Αθήνα 1992, σ. 133, περί ύπαρξης μόνον 10 Ελλήνων στη Βουλγαρία, ο συντάκτης του άρθρου απαντάει με μια εξίσου υπερβολική αναφορά, ότι δηλαδή στη Βουλγαρία ζουν περί τους 180-200 χιλιάδες ομοεθνείς μας.

ριστικός ήταν επίσης και ο ρόλος της Ε.Σ.Σ.Δ. στη δημιουργία των εκάστοτε παλινδρομήσεων της βουλγαρικής πολιτικής στο μακεδονικό ζήτημα.

Στους επόμενους μήνες από την απόφαση της Βουλγαρίας στις 15.1.1992 να αναγνωρίσει ως ανεξάρτητο κράτος την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας θα επικρατεί γενικά ένα αίσθημα ευφορίας ανάμεσα στη Σόφια και τα Σκόπια και θα αρχίσει μια σειρά θερμών επαφών και διαβουλεύσεων μεταξύ των δύο πλευρών με σκοπό την πολύπλευρη ανάπτυξη των σχέσεών τους.

Κι αν το αίσθημα ευφορίας στη Βουλγαρία στο χρονικό διάστημα μεταξύ του 1992 και των αρχών του 1993 είχε ανέβει κατακόρυφα, αφού η χώρα μπορούσε πλέον να μιλάει και να πράττει ελεύθερα στο μέχρι τότε «ξεχασμένο» ζήτημα της Μακεδονίας, οι βουλγαρικοί υπολογισμοί, ότι δηλαδή, με το να τεθεί η Βουλγαρία επικεφαλής των χωρών που θα αναγνωρίσουν την ΠΓΔΜ, θα συμπαρέσυρε το όλο ζήτημα στην άμεση επίλυσή του και θα βοηθούσε στη γενικότερη βελτίωση της εικόνας της Βουλγαρίας στα μάτια της Δύσης, δεν κατέστη δυνατό να εκπληρωθούν.

Τότε οι Βούλγαροι άρχισαν να εκφράζουν κατά κύριο λόγο έντονα τις ανησυχίες τους για το ζήτημα του άρθρου 49 § 1 του Συντάγματος της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας σχετικά με την προβλεπόμενη προστασία από τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας» των μελών του «μακεδονικού έθνους» που ζουν στις γειτονικές χώρες. Μετά το 1994 άρχισαν να διατυπώνονται ακόμα πιο έντονα οι ανησυχίες της Βουλγαρίας τόσο στα θέματα της εθνότητας και της ύπαρξης μειονοτήτων στις δύο χώρες όσο και στο γλωσσικό ζήτημα.

Τα σχετικά με το μακεδονικό ζήτημα δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου διακρίνονται σε δύο μεγάλες ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά την πολιτική της Βουλγαρίας έναντι της ΠΓΔΜ και τις επιπτώσεις της στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, ενώ στη δεύτερη ενότητα θίγονται μειονοτικά ζητήματα τόσο στο εσωτερικό της Βουλγαρίας όσο και εκτός συνόρων.

Η χρονιά-σταθμός για την «εμπλοκή» της Βουλγαρίας στις εξελίξεις του μακεδονικού ζητήματος είναι το 1992. Η Βουλγαρία, πιστή στην πολιτική της στο μακεδονικό ζήτημα, θα αναγνωρίσει στις 15.1.1992 ως πρώτη χώρα στον κόσμο τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας» κάνοντας σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην αναγνωρισμένη κρατική οντότητα της νεότευκτης Δημοκρατίας και στη μη αποδοχή εκ μέρους των Βουλγάρων της ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας των «Μακεδόνων»⁴⁸.

48. *Ελευθεροτυπία* 7.12.1992, *Μυστική επαφή μεταξύ Σκοπίων-Σόφιας*. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πάχος των γραμμάτων του τίτλου ισοδυναμεί με την έκταση του περιεχομένου, όπου

Μέσα στη φορτισμένη ατμόσφαιρα μιας περισσότερο απλοϊκής εθνικιστικής προσέγγισης του εθνικού ζητήματος της Μακεδονίας, μέρος του ελληνικού τύπου, κατά βάση του θεωρούμενου ως λαϊκίστικου, εντρύφουσε στην ανακάλυψη και καταγγελία όλων εκείνων των κέντρων εξύφρασης συνωμοτικών σεναρίων εναντίον της Ελληνικής Μακεδονίας. Από τη δίνη αυτής της πρώτης περιόδου δεν θα μπορούσε να απουσιάζει και η Βουλγαρία, χώρα, άλλωστε, που συνδέεται άμεσα με τις ιστορικές πτυχές του μακεδονικού ζητήματος. Ως βασικό συστατικό της «διεθνούς συνωμοσίας» εμφανίζεται από βουλγαρικής πλευράς η πολιτική πτέρυγα της βουλγαρικής δεξιάς⁴⁹ «που, ως πιστός σύμμαχος των Γερμανών⁵⁰, προσπαθεί να ανασυστήσει τη Βουλγαρία του Αγίου Στεφάνου»⁵¹. Τα σχόλια για τα συνωμοτικά σενάρια εναντίον του Ελληνισμού θα προχωρήσουν, μέσα από τη γενική χρήση του αξιώματος της επαναλαμβανόμενης ιστορικής συνέχειας, στην εμφάνιση παλαιών ξεχασμένων χαρακτηρισμών για τους Βουλγάρους (κομιτατζήδες⁵², φανατικοί φίλοι του Χίτλερ⁵³). Στην ίδια χρονική περίοδο δεν θα λείψουν από κάποιες εφημερίδες⁵⁴ και οι υπόνοιες για το ρόλο της Βουλγαρίας στο μακεδονικό ζήτημα, μόνο που στην περίπτωση αυτή δεν κατονομάζεται το «συνωμοτικό κέντρο» και ο αναγνώστης αφήνεται ο ίδιος να κάνει τους συνειρμούς του.

Οι ίδιες αυτές εφημερίδες δεν θα περιορισθούν μόνο στην αποκάλυψη σεναρίων, αλλά θα ζητήσουν και την αλλαγή της ελληνικής στάσης έναντι της Βουλγαρίας. Οι προτροπές αυτές, άλλοτε συνιστούν επιθετική πολιτική που θα σημάνει διακοπή σχέσεων με τη Βουλγαρία (Αυριανή ΒΕ 13.1.1992), ενώ άλλοτε περιορίζονται στην επίδειξη αυστηρότητας (Θεσσαλονίκη 15.1.1992).

Στη δεύτερη μεγάλη ενότητα του μακεδονικού ζητήματος έχουμε να κάνουμε με κάθε είδους μειονοτικά ζητήματα εντός⁵⁵ και εκτός⁵⁶ των βουλγαρι-

δεν αναφέρεται καμία λεπτομέρεια για τη μυστική συνάντηση (Ανταπόκριση του Τ. Διαμαντή από τα Τίρανα): Καθημερινή 30.10.1992, Ο Γκάνεφ επανορθώνει και κατηγορεί τα Σκόπια για σφετερισμό.

49. Αυριανή Βόρειας Ελλάδας (ΒΕ) 14.1.1992.

50. Αυριανή ΒΕ 13.1.1992.

51. Ελληνικός Βορράς 12.1.1992.

52. Είναι χαρακτηριστικός ο τίτλος της εφημερίδας Ελεύθερος 20.1.1992: *Τι προτιμάει η Ελλάς; Κόκκινους ή γαλάζιους σφαγείς; Ό,τι νάναι θα απαντήσουμε: Αρχεί να μην είναι Βούλγαροι!* Επίσης η εφημερίδα Το Ποντίκι στις 15.3.1991 σημείωνε σε τίτλο του χαρακτηριστικά: *Η Σόφια γιρτίζει στην πολιτική των κομιτατζήδων.*

53. Αυριανή ΒΕ 13.1.1992.

54. Νίκη 13.1.1992, *Αν έχεις τέτοιους φίλους...!* Απογευματινή 14.1.1992.

55. Αυγή 4.1.1995, *Ο ρατσισμός στη Βουλγαρία* (σε συνεργασία με τη μη κυβερνητική οργάνωση Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι) Μακεδονία 7.6.1995, *Χιλιάδες Πομάκοι μεταναστεύουν από τη Βουλγαρία στην Τουρκία: Η Εποχή* 9.6.1995, (Marijana Lenkova μέλος της βουλγαρικής επιτροπής Ελσίνκι) Βαλκανικός κοσμοπολιτισμός-ουτοπία ή πραγματικότητα.

κών συνόρων. Τα ελληνικά έντυπα δεν έχουν παραλείψει να κάνουν λόγο στη διάρκεια της εξεταζόμενης πενταετίας για την οργάνωση *ΟΜΟ-Ίλιντεν*⁵⁷ που δραστηριοποιείται στο βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας του Πιρίν και συνδέεται άμεσα με την εθνική «μακεδονική» ιδεολογία της ΠΓΔΜ. Οι αναφορές, βέβαια, του ελληνικού τύπου στην ιστορική αντιπαλότητα μεταξύ Βουλγαρίας και ΠΓΔΜ ως προς την πατρότητα του «μακεδονισμού»⁵⁸ ήταν ελάχιστες σε αντίθεση με τον όγκο της πληροφόρησης σχετικά με κάθε είδηση που αφορά είτε τις εξελίξεις στο εσωτερικό της ΠΓΔΜ είτε στο χώρο των μεταναστών που εμφορούνται από την εθνική της ιδεολογία.

Η εθνικιστική βουλγαρική οργάνωση *VMRO-CMD*⁵⁹ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση-Ένωση Μακεδονικών Συλλόγων), που προεβύει την αρχή για την εθνική βουλγαρική συνείδηση των κατοίκων της ΠΓΔΜ, συνιστά το βασικό εκπρόσωπο για την ενασχόληση του ελληνικού τύπου με το ζήτημα των βουλγαρικών μειονοτήτων στο εξωτερικό. Άλλωστε, η πολιτική της οργάνωσης αυτής με το να συνιστά μια άλλη πτυχή του μακεδονικού ζητήματος στο τρίγωνο Ελλάδας-ΠΓΔΜ-Βουλγαρίας, παρέχει την ευκαιρία στα ελληνικά έντυπα να δημοσιεύουν κάποιες αναφορές που σχετίζονται πρωτίστως με την ιστορική διάσταση του ζητήματος.

Η πορεία εξομάλυνσης των σχέσεων Ελλάδας-ΠΓΔΜ⁶⁰ μετά την υπογραφή της ενδιάμεσης συμφωνίας της Νέας Υόρκης στις 13 Σεπτεμβρίου 1995 φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά και την άλλη πλευρά του τριγώνου, δηλ. τις σχέσεις Βουλγαρίας-ΠΓΔΜ⁶¹. Σημαντική έκταση στον ελληνικό τύπο

56. *Ελληνικός Βορράς* 5.3.1995, *Η βουλγαρική μειονότητα στη Σερβία*.

57. *Αιφριανή* 2.8.1995, *Φιλοσκοπιανή οργάνωση στη Βουλγαρία δρα παράνομα: Θεσσαλονίκη* 23.10.1995, *ΟΜΟ-Ίλιντεν. Διαγραφές λόγω απειλών...*

58. *Ελευθεροτυπία* 4.2.1993, *Έμπλεξαν τα VEMERO Σκοπίων-Σόφιας: Ελευθεροτυπία, Μακεδονία* 28.4.1993 (αναφορά στη διαμάχη Σκοπίων-Σόφιας για τις γιορτές στο μοναστήρι Ρόζντεν).

59. *Καθημερινή* 29.8.1991, *Αναβίωση βουλγαρικού μεγαλοϊδεατισμού: Νύξεις για μειονότητες στην Ελλάδα: Ημερησία* 8.4.1994, *Ανθελληνικές εκδηλώσεις από βουλγαρικά κόμματα (ουσιαστικά γίνεται αναφορά μόνο στο VMRO-CMD): Μακεδονία* 29.7.1995, *Σοβαρά προβλήματα στη Βουλγαρία από τους εθνικιστές: Ελεύθερος* 16.8.1995, 28.8.1995, *Το βουλγαρικό VMRO ανακινεί και πάλι το Μακεδονικό Ζήτημα*.

60. *Θεσσαλονίκη* 6.10.1995, *Αγωνιούν στη Βουλγαρία για τις σχέσεις Ελλάδας-ΠΓΔΜ: Μακεδονία* 28.10.1995, *Ενοχλεί τη Βουλγαρία η προοπτική συνεργασίας Ελλάδας και Σκοπίων: Ελεύθερος Τύπος* 15.10.1995· *Ελευθεροτυπία* 22.10.1995, *Η ώρα της Σόφιας: Ελευθεροτυπία* 25.10.1995, *Σόφια, μην ανησυχείς*.

61. *Θεσσαλονίκη* 9.10.1995, *Βουλγαρικός τύπος για Σκόπια. Εισωκομματικό πραξικόπημα. Στο κείμενο αναφέρεται από το σύνολο του βουλγαρικού τύπου μόνο η εφημερίδα 24 Ωρες, ενώ παράλληλα αναφέρονται άλλες εφημερίδες από τη Δ. Ευρώπη: Θεσσαλονίκη* 27.10.1995, *Βουλγαρία-ΠΓΔΜ. Επιτάχυνση του σιδηροδρόμου: Θεσσαλονίκη* 6.11.1995, *Ήρθε η δικαίωση (άρθρο του Σ. Κοιζινόπουλου για την επίθεση εναντίον του Κ. Γκλιγκόρσκι)*.

έλαβαν οι διάφορες υπόνοιες για βουλγαρική ανάμειξη στην απόπειρα δολοφονίας του Προέδρου της ΠΓΔΜ Κ. Γκλιγκόρωφ⁶².

2.6. Οικονομία

Αξιοπρόσεκτες είναι οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας στο διάστημα 1990-1995. Παρότι στο επίπεδο της πολιτικής συνεργασίας οι σχέσεις των δύο χωρών έχουν γνωρίσει μετά το 1992 μικρές και μεγάλες διακυμάνσεις, συνεπεία κυρίως διαφορών στις σχέσεις, μιας εκ των δύο, με τρίτες βαλκανικές χώρες, η εικόνα αντιθέτως της οικονομικής συνεργασίας παρουσιάζεται πολύ θετική⁶³.

Οι προσπάθειες φιλελευθεροποίησης της βουλγαρικής οικονομίας μετά το 1990 δημιούργησαν ένα πολύ καλό πλαίσιο τόσο για τις ελληνικές εξαγωγές προς τη Βουλγαρία όσο και για τις ελληνικές επενδύσεις εμπορικού κυρίως χαρακτήρα. Η ιδιαιτέρως μεγάλη επιτυχία της ελληνικής οικονομικής παρουσίας στον εμπορικό τομέα οφείλεται κατά κύριο λόγο στη γεωγραφική εγγύτητα και στο συνδυασμό ποιότητας και τιμής που επιτρέπει στο μέσο Βούλγαρο καταναλωτή να κατατάξει τα ελληνικά προϊόντα σε μια προσιτή κλίμακα που ανταποκρίνεται στην αγοραστική του δυνατότητα. Στον τομέα των επενδύσεων παρουσιάζεται το φαινόμενο να κατέχουν οι ελληνικές επενδύσεις την πρώτη θέση σε αριθμό επενδύσεων, αλλά να βρίσκονται χαμηλά σε ό,τι αφορά τη συνολική αξία του επενδυμένου κεφαλαίου.

Στη συνεργασία των δύο κρατών στο οικονομικό επίπεδο συμβάλλει αποφασιστικά η βοήθεια που παρέχει η Ελλάδα προς τη Βουλγαρία στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να επιτευχθεί η ταχύτερη ένταξη της στις ευρωπαϊκές θεσμικές δομές. Ήδη η Βουλγαρία έχει υπογράψει από τις 8.5.1990 (έναρξη ισχύος 1.11.1990) Συμφωνία εμπορίου και εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να βελτιώσει την πρόσβαση των προϊόντων της στην αγορά της Ένωσης. Οι εξελίξεις στην Α. Ευρώπη οδήγησαν τη Βουλγαρία στις 8 Μαρτίου 1993 στην υπογραφή μιας Συμφωνίας σύνδεσής της με την Ευρωπαϊκή Ένωση (έναρξη ισχύος 30.12.1993), που, σε αντίθεση με την πρώτη Συμφωνία του 1990, προσ-

62. Θεσσαλονίκη 6.10.1995, Υπόνοιες κατά της βουλγαρικής μαφίας· Ελεύθερος Τύπος 15.10.1995, (Κ. Μυστακίδου, Επίθεση κατά Γκλιγκόρωφ και η Βουλγαρία...)· Θεσσαλονίκη 30.10.1995· Καθημερινή 4.11.1995· Θεσσαλονίκη 6.11.1995.

63. Τύπος της Κυριακής 23.7.1995 (Κ. Μυστακίδου, Πολλαπλά οφέλη από το άνοιγμα στη Βουλγαρία. Οι οικονομικές μας σχέσεις δεν επηρεάζονται από τα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής). Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να υπογραμμισθεί η ύπαρξη αρκετών προβλημάτων ως προς την εγκατάσταση και τη δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων· Ναυτεμπορική 9.9.1995 (Β. Καραφωτάκης, Ποιους ενοχλεί το ελληνικό επιχειρείν στη Βουλγαρία).

φέρει τη δυνατότητα μελλοντικής ενσωμάτωσής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σημαντικό ρόλο, επίσης, στην εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας-Βουλγαρίας στο ευρωπαϊκό πλαίσιο διαδραματίζουν τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Μέσα από την ιδέα της ενίσχυσης των μεθοριακών περιφερειών της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση, θέλοντας να συμπεριλάβει στην ευρύτερη σφαίρα επιρροής της και τις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, θέσπισε μεταξύ των άλλων τα προγράμματα INTERREG και PHARE. Η αξιοποίησή τους δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εκτέλεση κοινών έργων στους τομείς της διασυνοριακής συνεργασίας, των δημοκρατικών θεσμών, της περιφερειακής και δημοτικής συνεργασίας, των δικτύων μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών, της ενέργειας, του περιβάλλοντος, του τουρισμού, της υποστήριξης του ιδιωτικού τομέα, της αγροτικής οικονομίας, της αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και των διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Όλες αυτές οι προσπάθειες συνεργασίας στους παραπάνω τομείς στηρίζονται τόσο στο άρθρο 11 της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας του 1991 όσο και στο Πρωτόκολλο της Μικτής Διακυβερνητικής Ελληνοβουλγαρικής Επιτροπής Οικονομικής και Επιστημονικο-Τεχνικής Συνεργασίας (17η Σύνοδος, 18.4.1995 στην Αθήνα) καθώς και στην παράγραφο 6 της Κοινής Δήλωσης των Πρωθυπουργών Ελλάδας-Βουλγαρίας (20.6.1995 στην Αθήνα).

Οι θετικές εξελίξεις στους τομείς της οικονομικής συνεργασίας, που αναμφίβολα επηρεάζουν όλο το φάσμα των ελληνοβουλγαρικών επαφών, συνδέονται επίσης και με την αναγκαιότητα ρύθμισης σε μια μόνιμη και λειτουργική βάση εκείνων των θεμάτων που αφορούν τα ζητήματα της διασυνοριακής επικοινωνίας και γενικότερα της διευκόλυνσης των επαφών μεταξύ των υπηκόων των δύο χωρών. Στα πλαίσια αυτής της προβληματικής περιλαμβάνονται τα ζητήματα της διάνοιξης νέων μεθοριακών σταθμών και συνδυασμένων οδικών αρτηριών, της νομοθετικής ρύθμισης του καθεστώτος απασχόλησης των Βουλγάρων εποχιακών εργατών στην Ελλάδα και της γενικότερης αναθεώρησης της πολιτικής παροχής παντός είδους θεωρήσεων για επιχειρηματικούς και τουριστικούς λόγους⁶⁴.

Στα τέλη του Δεκεμβρίου 1995 οι δύο χώρες προχώρησαν στη Σόφια στην επίσημη υπογραφή δύο πολύ σημαντικών Συμφωνιών⁶⁵ που συνιστούσαν βα-

64. Μόνο μία φορά στην πενταετία εμφανίστηκαν σε ελληνική εφημερίδα και οι απόψεις των Βουλγάρων οικονομικών παραγόντων για την επίλυση ορισμένων ζητημάτων στις οικονομικές επαφές των δύο χωρών· *Θεσσαλονίκη* 30.10.1995, *Οι Βούλγαροι επιχειρηματίες: τι ζητούν από την Ελλάδα*.

65. Τα επίσημα κείμενα των Συμφωνιών δημοσιεύονται στην εφημερίδα *Μακεδονία* 29.12.1995· *Ελεύθερος Τύπος* 10.12.1995 (Κ. Μυστακίδου, *Σε νέα βάση οι σχέσεις Αθήνας-Σόφιας*).

σικά προβλήματα στις σχέσεις τους. Η πρώτη Συμφωνία αφορά την εκμετάλλευση των υδάτων του ποταμού Νέστου και η δεύτερη ρυθμίζει τη διάνοιξη τριών νέων συνοριακών διόδων και συνδετικών οδικών αρτηριών. Είχε προηγηθεί στην Αθήνα η υπογραφή δύο εξίσου σημαντικών για την πορεία των διμερών σχέσεων Συμφωνιών⁶⁶, η μία για την εποχική απασχόληση εργατικού δυναμικού από τη Βουλγαρία και η άλλη για την επανεισδοχή στη Βουλγαρία προσώπων που εισήλθαν και παραμένουν παρανόμως στην Ελλάδα.

Στη διάρκεια του 1995 άρχιζε να γνωρίζει ιδιαίτερη δημοσιότητα κάθε είδηση που αφορά τη μεταφορά πετρελαίου από τη Ρωσία προς τον υπόλοιπο κόσμο μέσω της Βουλγαρίας και της Ελλάδας. Χωρίς αυτό το θέμα να έχει την ίδια δυναμική, παρουσιάζει εντούτοις αρκετές ομοιότητες με το ζήτημα της κατασκευής του οδικού άξονα της Εγνατίας οδού (δηλαδή του οδικού δικτύου που θα ενώνει την Αλεξανδρούπολη με την Ηγουμενίτσα και διά μέσου αυτού θα ενώνονται με κάθετους δρόμους οι γειτονικές βαλκανικές χώρες με την υπόλοιπη Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη). Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι στο σχέδιο κατασκευής της Εγνατίας οδού έχει αντιταχθεί, με τουρκική κυρίως πρωτοβουλία, η λεγόμενη αντι-Εγνατία οδός που παρακάμπτει την Ελλάδα, συνδέοντας μέσω της Αλβανίας, της ΠΓΔΜ, της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, την Αδριατική με τη Μαύρη Θάλασσα και την Κωνσταντινούπολη⁶⁷, τότε καθίσταται πρόδηλη η σημασία που αποδίδουν τα ελληνικά έντυπα σε όλα αυτά τα ζητήματα.

Ο οικονομικός παράγοντας στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις διαδραματίζει έναν καταλυτικό ρόλο στα πλαίσια των ελληνικών εντύπων. Ειδήσεις οικονομικού περιεχομένου για την ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα στη Βουλγαρία και τις δυνατότητες συνεργασίας των δύο χωρών εμφανίζονται σε καθημερινή βάση τόσο στα οικονομικά φύλλα όσο και στις ειδικές για την οικονομία σελίδες των πολιτικών εφημερίδων. Οι ειδήσεις που σχετίζονται με οικονομικά θέματα μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας αφορούν τη δημοσιοποίηση διμερών επαφών και επισκέψεων κυβερνητικών αξιωματούχων, δημοτικών αρχών και επιχειρηματικών κύκλων, συγκεντρωτικούς πίνακες⁶⁸ με τις εμπορικές και επενδυτικές δραστηριότητες μεταξύ Ελλάδας-Βουλγαρίας, κλαδικές εκθέσεις, ημερίδες⁶⁹, συνέδρια και συνεντεύξεις οικονομικών παρα-

Καθημερινή 22.12.1995 (Κ. Ιορδανίδης, *Συμφωνίες ουσίας με τη Βουλγαρία*).

66. Αποσπάσματα των Συμφωνιών στο *Έθνος* 16.12.1995.

67. Καθημερινή 4.6.1995· *Επενδυτής* 10-11.6.1995, 17-18.6.1995· *Το Ποντίκι* 15.6.1995· *Θεσσαλονίκη* 27.10.1995· *Ελεύθερος* 4-5.11.1995.

68. *Ισοτιμία* 22.7.1995, 5.8.1995· *Θεσσαλονίκη* 11.11.1995.

69. *Ναυτεμπορική* 19.3.1995, *Ημερίδα της Ναυτεμπορικής για την προώθηση συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων Ελλάδας και Βουλγαρίας στις 7.4.1995 στη Σόφια*.

γόντων.

Ο τομέας της πληροφόρησης των ελληνικών εντύπων για τις οικονομικές εξελίξεις στη Βουλγαρία προσφέρεται κατεξοχήν για μια ελληνοκεντρική προσέγγιση και παρουσίαση. Ο ελληνικός τύπος ενδιαφέρεται περισσότερο για την ελληνική παρουσία⁷⁰ στη γειτονική χώρα και χρησιμοποιεί κάθε αφορμή για να πετύχει το στόχο του. Δεν αφήνει συνεπώς καμία ευκαιρία ανεκμετάλλευτη για άμεση ή έμμεση αναφορά στις οικονομικές δραστηριότητες ελληνικού ενδιαφέροντος στη Βουλγαρία. Σημαίνουσα θέση στην παρουσίαση των οικονομικών θεμάτων⁷¹ έχει κάθε είδηση που σχετίζεται με τις ιδιωτικοποιήσεις και τη σχετική νομοθεσία, τις επενδύσεις των αλλοδαπών και το καθεστώς που διέπει τη λειτουργία των Τραπεζών.

2.7. Ζητήματα περιβάλλοντος

Η λέξη-κλειδί αυτής της θεματικής για τα ελληνικά έντυπα είναι *Κοζλοντούι*. Πρόκειται για την πόλη (11.000 κάτοικοι) που βρίσκεται στις όχθες του Δούναβη στο βορειοδυτικό μέρος της Βουλγαρίας και έγινε γνωστή για το εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας. Έχοντας προηγηθεί η καταστροφή του Τσέρνομπιλ το 1986 και σε συνδυασμό με το γεγονός του ανοίγματος των συνόρων στα Βαλκάνια και της λειτουργίας των αντιδραστήρων του Κοζλοντούι με βάση τους ανατολικοευρωπαϊκούς κανόνες ασφαλείας, τα ελληνικά έντυπα θα «βομβαρδίσουν» κυριολεκτικά, ιδιαιτέρως το 1991, την κοινή γνώμη με κάθε είδους ειδήσεις, σχόλια, έρευνες, αφιερώματα και ρεπορτάζ για την επικινδυνότητα του συγκεκριμένου εργοστασίου.

Όλη αυτή η έκρηξη οικολογικής ευαισθησίας από τον ελληνικό τύπο δικαιολογείται, βέβαια, ως ένα σημείο, για την πιθανότητα ατυχήματος στη Βουλγαρία· από την άλλη όμως πλευρά, πιστός ο ελληνικός τύπος στην παράδοση του αποσπασματικού λόγου των τελευταίων χρόνων, ασχολήθηκε επίμονα με μία μόνο πτυχή των οικολογικών προβλημάτων. Αν και δεν υπάρχει κάτι ανάλογο στην Ελλάδα από πλευράς παραγωγής πυρηνικής ενέργειας, τα ελληνικά έντυπα σπάνια ασχολούνται συστηματικά με ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος σε μια χώρα που δεν διακρίνεται και για τον υψηλό βαθμό ευαισθησίας του κράτους και των πολιτών απέναντι στο περιβάλλον.

70. Το Βήμα της Κυριακής 25.4.1993, Ένα ελληνικό λόμπι γεννιέται στη Σόφια.

71. Άρθρα του Γ. Πολιτάκη στο περιοδικό *Επιλογή* (Μάιος 1995, Ιούνιος 1995, Δεκέμβριος 1995) και του Β. Καραφωτάκη στη *Ναυτεμπορική* (21.4.1995, 29.4.1995, 22.7.1995) επιχειρούν μια αναλυτική παρουσίαση των πτυχών και των δυνατοτήτων του συνόλου της βουλγαρικής οικονομίας.

2.8. Συνεντεύξεις πολιτικών προσωπικοτήτων

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης πενταετίας οι ελληνικές εφημερίδες παρουσίασαν αρκετές συνεντεύξεις με προσωπικότητες της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής. Τις περισσότερες φορές οι συνεντεύξεις είχαν μάλλον έναν ελληνοκεντρικό χαρακτήρα, δηλ. δίνονταν εξ αφορμής κάποιας διμερούς συνάντησης· από την άλλη πλευρά, όμως, όλες αυτές οι συνεντεύξεις αποτελούν ως ένα σημείο μια καλή πηγή άντλησης στοιχείων για την πολιτική και οικονομική πορεία της Βουλγαρίας. Εκτός βέβαια από τις συνεντεύξεις του Τ. Ζίφκωφ, άλλοι Βούλγαροι πολιτικοί που παραχώρησαν κάποια συνέντευξη σε ελληνικά έντυπα στο διάστημα 1990-1995 ήταν οι εξής: ο Πρόεδρος της Βουλγαρίας Ζέλιου Ζέλεφ⁷², ο Πρωθυπουργός Ζαν Βιντένωφ⁷³, οι πρώην Πρωθυπουργοί Αντρέι Λουκάνωφ⁷⁴, Φιλίπ Ντιμιτρώφ⁷⁵ και Λιούμπεν Μπέρωφ⁷⁶, ο Υπουργός Εξωτερικών Γκεόργκι Πιρίνσκι⁷⁷, ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών Στανισλάβ Ντασκάλωφ⁷⁸, οι πρώην Υπουργοί Άμυνας Ντίμηταρ Λούντζεφ⁷⁹ και Βαλεντίν Αλεξαντρώφ⁸⁰, ο πρώην Α/ΓΕΕΘΑ Ρ. Μίντσεφ⁸¹ και ο πρώην Πρόεδρος της Βουλής και διατελέσας πρέσβης στην Αθήνα ακαδημαϊκός Νικολάι Τοντόρωφ⁸².

2.9. Διάφορα γενικά θέματα

Το πλαίσιο των θεμάτων που δεν εντάσσονται στις παραπάνω αναφερθείσες θεματικές ενότητες είναι πολύ περιορισμένο. Άλλα θέματα για τα οποία τα ελληνικά έντυπα δημοσίευαν κάποια είδηση ήταν η πολιτιστική

72. *Θεσσαλονίκη* 11.11.1992· Συνέντευξη Ζέλεφ στην πολωνική εφημερίδα *Gazeta Wyborcza* για τη δύναμη των κομμουνιστών στη Βουλγαρία, αναδημοσίευση από την *Ελευθεροτυπία* 22.11.1992· *Καθημερινή* 19.11.1995, *Πολιτική ίσων αποστάσεων από Ελλάδα-Τουρκία*.

73. *Ριζοσπάστης* 8.3.1992 (ως Γ.Γ. του ΒΣΚ)· *Το Βήμα της Κυριακής* 29.1.1995 (αν και ο δημοσιογράφος Γ. Μαράκης σημειώνει ότι δεν πρόκειται για κανονική συνέντευξη αλλά για σύνθεση απόψεων του Βιντένωφ)· *Μακεδονία* 22.1.1995 (αναγγέλλεται στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας και σημειώνεται ιδιαίτερος ότι είναι η πρώτη συνέντευξη σε ξένο έντυπο)· *Θεσσαλονίκη* 17.6.1995, 19.6.1995· *Καθημερινή* 18.6.1995.

74. *Καθημερινή* 1.11.1992.

75. *Το Βήμα της Κυριακής* 24.11.1991.

76. *Θεσσαλονίκη* 18.1.1993, 11.3.1993.

77. *Μακεδονία* 30.3.1995 (Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων)· *Το Βήμα της Κυριακής* 16.4.1995.

78. *Καθημερινή* 31.10.1993.

79. *Καθημερινή* 1.12.1991.

80. *Καθημερινή* 28.3.1993· *Θεσσαλονίκη* 13.4.1993.

81. *Καθημερινή* 18.11.1990.

82. *Καθημερινή* 18.12.1994.

δραστηριότητα⁸³ στη Βουλγαρία, η Εκκλησία⁸⁴, ζητήματα υγείας και δημογραφικής εξέλιξης⁸⁵, εκπαιδευτικά θέματα (η λειτουργία του αμερικανικού πανεπιστημίου⁸⁶ στο Μπλαγκόεφγκραντ) και ζητήματα τύπου⁸⁷.

Ελάχιστα είναι, επίσης, τα θέματα που θίγονται στον ελληνικό τύπο και δεν εμπίπτουν στις προαναφερθείσες κατηγορίες των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων. Ένα χαρακτηριστικό ζήτημα —τουλάχιστον μέχρι την περίοδο που δεν λειτουργούσαν καζίνο στη Βόρεια Ελλάδα— είναι η λειτουργία του καζίνο στη βουλγαρική λουτρόπολη Σαντάνσκι⁸⁸ στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Αυτή η περίπτωση θα πρέπει να συνδεθεί άμεσα και με τη λειτουργία ενός αντίστοιχου καζίνο στη Γευγελή. Η παρουσία πάρα πολλών Ελλήνων από τις πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης και στα δύο καζίνο —ουσιαστικά υποστηρίζεται ότι και τα δύο καζίνο ζουν αποκλειστικά από τους Έλληνες— έδωσε την αφορμή στα ελληνικά έντυπα να ασχοληθούν επισταμένως με το ζήτημα. Άλλωστε, τα στοιχεία της εξαγωγής συναλλάγματος από τη χώρα και η αντιφατική εικόνα που δημιουργείται με την ελληνική ευαισθησία στο μακεδονικό ζήτημα και την ταυτόχρονη οικονομική ενίσχυση αυτών που επιβουλεύονται την ελληνική Μακεδονία παρέχουν στον ελληνικό τύπο μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τη δημιουργία ενός «αποκλειστικού» θέματος και για ένα σαφάρι εντυπώσεων στα Βαλκάνια της παραοικονομίας και της φτηνής διασκέδασης.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που αφορά την περίοδο των τεταμένων σχέσεων των δύο χωρών συνδέεται με την υπόθεση των κλεμμένων χειρογράφων από τη Μονή της Εικοσιφοινίσσης⁸⁹. Μία φορά στην εξεταζόμενη πενταετία υπήρξε αναφορά σε θέματα συνεργασίας στον τομέα των αρχαιολογικών ανασκαφών⁹⁰ και του τουρισμού⁹¹. Τέλος, σπάνια υπάρχουν άρθρα ή συνε-

83. Καθημερινή 3.2.1991.

84. Καθημερινή 27.5.1992, 24.7.1992, 7.5.1995 (Κ. Χολέβας, *Ορθόδοξη άνοιξη στη Βουλγαρία*).

85. *Ελεύθερος Τύπος* 1.3.1991· *Ελευθεροτυπία* 24.6.1995 (ναρκωτικά στη Βουλγαρία)· *Μακεδονία* 18.8.1995.

86. Καθημερινή 21.5.1995 (αναδημοσίευση από τη *Herald Tribune*).

87. Κυριακάτικος Ριζοσπάστης 15.3.1992, Φίμωτρο στον αντιπολιτευόμενο τύπο της Βουλγαρίας. Διατάχθηκε κατάσχεση της Ντούια.

88. Καθημερινή 21.11.1993.

89. Οι αναφορές του ελληνικού τύπου είναι δυσανάλογες με τη σπουδαιότητα του ζητήματος. *Επενδυτής* 1-2.7.1995 (ρεπορτάζ του Σ. Κοτρώτσου), *Τα κλεμμένα χειρόγραφα. Μια απίθανη ιστορία!* Στόχος 2.8.1995, *Δεν θέλουν να μας δώσει η Βουλγαρία τα ιστορικά χειρόγραφα που μας άρπαξε. Έλληνες καθηγητές που τα μελετούν με άδεια της Σόφιας* *Ελευθεροτυπία* 17.10.1995 (ρεπορτάζ του Π. Βαλασόπουλου, *Βουλγαρική έκθεση με ελληνικές εικόνες*).

90. Καθημερινή 12.3.1993, *Ελληνοβουλγαρική συνεργασία για ανασκαφή σε παλαιολιθικό οικισμό στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα*.

91. *Ελληνικός Βορράς* 23.7.1995, *Κάθοδος Βουλγάρων τουριστών*.

ντεύξεις Ελλήνων επιστημόνων για ιστορικά θέματα που άπτονται των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων και ζητημάτων⁹².

3. Επίλογος

Η κάλυψη της Βουλγαρίας από τον ελληνικό τύπο παρουσιάζει σε γενικές γραμμές σημαντική ομοιότητα ως προς τον τρόπο με τον οποίο καλύπτονται τα ελληνικά θέματα. Τα πρόσωπα κατέχουν πρωτεύουσα θέση με τις δηλώσεις και την πολιτική τους, ενώ τα γεγονότα δραματοποιούνται, συνδεόμενα άμεσα με τους πρωταγωνιστές τους. Συμπερασματικά, η Βουλγαρία του ελληνικού τύπου είναι η χώρα του Προέδρου Ζέλεφ, ο οποίος κατά βάση ακολουθεί φιλοτουρκική πολιτική, γεγονός που επηρεάζει την εικόνα της χώρας, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται πολλές φορές με δυσπιστία λόγω της πολιτικής των ίσων αποστάσεων έναντι της Τουρκίας και της Ελλάδας. Είναι, επίσης, η χώρα που προσφέρει πάρα πολλές δυνατότητες για επενδύσεις και κέρδη στους Έλληνες επιχειρηματίες και γενικά είναι απαραίτητη η συνεργασία μαζί της για την ελληνική βαλκανική πολιτική.

Τα ελληνικά έντυπα στην πενταετία 1990-1995 προσέδωσαν στη Βουλγαρία περισσότερο τα στοιχεία μιας ελληνοκεντρικής προσέγγισης, μιας Βουλγαρίας όπως θα έπρεπε να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις ελληνικές επιθυμίες. Τις περισσότερες, μάλιστα, φορές αυτός ο ελληνοκεντρικός τόνος ισοπεδώνει αυτό το ίδιο το περιεχόμενο και τη σημασία της είδησης που αφορά τη Βουλγαρία. Οι πραγματικά ελάχιστες εξαιρέσεις στην παρουσίαση της γειτονικής χώρας στις πραγματικές της διαστάσεις αλλά και τις δυνατότητές της δεν μπορούν να αντισταθίσουν τη γενικότερη εικόνα της Βουλγαρίας, όπου αναζητείται κάθε τι που θα μπορούσε να ωφελήσει ή και να βλάψει τα ελληνικά συμφέροντα. Τελικά, μέσα σε όλο αυτό το κατά βάση απλόϊκό σχήμα για τη Βουλγαρία, όπου οι φίλοι και οι εχθροί είναι δεδομένοι και η καχυποψία για το ρόλο κάποιων τρίτων εντός και εκτός των Βαλκανίων υφέρπει σε κάθε δημοσίευμα, σχηματίζεται ένα κοινό ζητούμενο από τα ελληνικά έντυπα. Στη γενικότερη ρευστότητα στην οποία κινούνται τα βαλκανικά

92. Στις λίγες των περιπτώσεων έχουμε να κάνουμε συγκεκριμένα με ένα άρθρο της επίκουρης καθηγήτριας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Α. Τούντα-Φεργάδη στην *Καθημερινή* 25.4.1991, *Οι ελληνοβουλγαρικές επαφές*. Στην ίδια εφημερίδα φιλοξενήθηκε στις 13.9.1992 συνέντευξη με τον καθηγητή του ΑΠΘ Φ. Μαλιγκούδη με τον τίτλο *Ανθελληνική προπαγάνδα χωρίς αντίλογο*. Στην εφημερίδα *Ελευθερος* δημοσιεύθηκε στις 16.8.1995 άρθρο του επιστημονικού σινεργάτη του Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων Β. Βλασιδή με τίτλο: *Εκατό χρόνια η Βουλγαρία προσπαθεί να βγει στο Αιγαίο. Ποιοι και γιατί θέλουν την αυτονομία της «μακεδονικής εθνότητας»;* *Ελευθεροτυπία* 3.12.1995 (Μ. Σταυρινού, επίκουρης καθηγήτριας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, *Το φάντασμα του εθνικισμού*).

ζητήματα μετά το 1990 και παρά το γεγονός ότι οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις γνωρίζουν διακυμάνσεις, εντούτοις καθεμία από τις δύο χώρες πρέπει να εξακολουθεί να συνιστά μια σταθερή επιλογή για την εξωτερική πολιτική της άλλης. Η Ελλάδα και η Βουλγαρία στα τέλη του αιώνα της τεχνολογίας και των οικονομικών μεγεθών, ανεξαρτήτως των επιμέρους ιστορικών και πολιτικών διαφορών τους στην προσέγγιση και την εκτίμηση των βαλκανικών ζητημάτων (ειδικά μετά το 1992), οφείλουν να αναζητούν συνεχώς τη γενίκευση των θετικών αποτελεσμάτων στις διμερείς τους σχέσεις.